

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Kogukonnahariduse ja huvitegevuse õppekava

Kristel Tael ja Laura Voll

**HARIDUS- JA SOTSIAALVALDKONNA SPETSIALISTIDE ROLL
PSÜÜHILISE ERIVAJADUSEGA INIMESTE HEAOLU TOETAMISEL**

Lõputöö

Juhendaja: Külli Salumäe, MA, huvihariduse õpetaja

Viljandi 2026

Resümee

Haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide roll psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel

Käesolev uurimus keskendub haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide rollile psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel. Uurimisprobleemiks on, et pole teada, kuidas haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistid enda rolli psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel määratlevad. Eesmärgiks on välja selgitada, kuidas spetsialistid toetavad psüühilise erivajadusega inimeste heaolu, teevad selle nimel koostööd ja kaasavad erivajadusega inimesi kogukonda. Kasutatud on kvalitatiivset uurimisviisi ning poolstruktureeritud intervjuusid 16 spetsialistiga. Töös on tuginetud Erik Allardti ja Frank Martela käsitlusele heaolu dimensioonidest: omamine, armastamine, tegutsemine, olemine. Tulemused näitavad, et spetsialistid toetavad kõiki heaolu dimensioone ning on võtmetegurid sotsiaalse kaasatuse suurendamisel.

Märksõnad: psüühiline erivajadus, heaolu, sotsiaalne kaasatus, spetsialisti roll, koostöö.

Abstract

The role of education and social sector professionals in supporting the well-being of people with mental special needs

This study focuses on the role of education and social sector professionals in supporting the well-being of individuals with mental disabilities. The research problem lies in the lack of knowledge about how these professionals define their own role in supporting the well-being of people with mental disabilities. The aim is to determine how professionals support the well-being of individuals with mental disabilities, collaborate in this effort, and involve them in the community. A qualitative research approach was used, including semi-structured interviews with 16 professionals. The study is based on Erik Allardt's and Frank Martela's conceptualization of the dimensions of well-being: having, loving, doing, and being. The results indicate that professionals support all dimensions of well-being and play a key role in increasing social inclusion.

Keywords: mental disability, well-being, social inclusion, professional role, collaboration.

Sisukord

Sisukord	3
Sissejuhatus	4
1. Kaasamine ühiskonnas	6
1.1. Sotsiaalne kaasamine	7
<i>1.1.1. Psüühilise erivajadusega inimeste ühiskonda kaasamine</i>	8
1.2. Kaasav haridus	9
2. Erivajadus	10
2.1. Psüühiline erivajadus	12
3. Psüühilise erivajadusega inimeste heaolu	14
3.1. Allardti ja Martela heaolu dimensioonid	14
3.2. Psüühilise erivajadusega inimeste heaolu Eestis	17
4. Metoodika	19
4.1. Valim ja uurimismeetod	20
4.2. Andmete kogumine	20
4.3. Andmeanalüüs	22
5. Uurimistulemused	22
5.1. Haridusvaldkonna spetsialistide tulemused	22
<i>5.1.1. Psüühilise erivajadusega inimestega töötavate haridusvaldkonna spetsialistide ettevalmistus</i>	22
<i>5.1.2. Haridusvaldkonna spetsialistide koostöö psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel</i>	24
<i>5.1.3. Psüühilise erivajadusega inimeste kogukonda kaasamine haridusvaldkonna spetsialistide poolt</i>	26
5.2. Sotsiaalvaldkonna spetsialistide tulemused	28
<i>5.2.1. Psüühilise erivajadusega inimeste heaolu loovate sotsiaalvaldkonna spetsialistide ettevalmistus</i>	28
<i>5.2.2. Sotsiaalvaldkonna spetsialistide koostöö psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel</i>	30
<i>5.2.3. Psüühilise erivajadusega inimeste kogukonda kaasamine sotsiaalvaldkonna spetsialistide poolt</i>	32
6. Arutelu ja järeldused	33
6.1. Töö piirangud ja praktiline väärtus	36
Kasutatud kirjandus	38
Lisad	

Sissejuhatus

Erivajadusega inimesed vajavad igapäevase eluga hakkama saamiseks pidevat kaasinimeste toetust - mitte ainult spetsialistide. Hisayo Katsui ja Kati Tuokkola (2024) on uurinud erivajadustega inimeste individuaalsete toetuste vajadust seoses puuetega inimeste teenuse arendamisega Soomes ning on esile toonud, et negatiivsed hoiakud ja eelarvamused võivad põhjustada vaimupuudega inimestes üksildust ja seega takistada neil igapäevaselt ühiskonnas osalemast. Selle jaoks on olulised spetsialistid, kes on fokuseeritud parendama erivajadusega inimeste igapäevast heaolu - alustades haridusasutuses ning toetades edaspidi kogu elukaare vältel.

Heaolu eeldab erinevate inimlike vajaduste rahuldamist ning samuti võimet oma eesmärke ellu viia ja tunda oma eluga rahulolu (OECD, 2011). Heaolu viitab elule, mis on hea inimesele, kes seda elu elab ning see koosneb elementidest, mida inimese jaoks peetakse headeks, väärtuslikeks ja soovitatavateks. Kuigi kultuurilised erinevused paratamatult eksisteerivad ja mõjutavad heaolu, on kõik inimesed oma loomult samad. (Martela, 2024)

Lähtuvalt inimese elukohast, peab kohalik omavalitsus pakkuma inimesele abi alates toe pakkumisest koolis kuni riiete ja arstiabini välja (Sotsiaalministeerium, s.a.). Samuti peab kohalik omavalitsus tagama, et piirkonda sisse kirjutatud laps saaks omale koha koolis ja lasteaias, sõltumata sellest, kas laps on erivajadusega või mitte (Sotsiaalministeerium, 2025).

AS Hoolekandeteenused pakub üle Eesti psüühilise erivajadusega inimestele erinevaid teenuseid, et nende igapäevaelu saaks toetatud. Teenuste hulgas on näiteks kogukonnas elamise teenus, igapäevaelu toetamise teenus ning ka ööpäevaringne erihoolekandeteenus. Kogukonnas elamise teenus on mõeldud psüühikahäirega täiskasvanud inimestele, kes tuleb toime enese eest hoolitsemisega ja suudab osaleda majapidamistöodes, kuid vajab päevasel ajal juhendamist igapäevaelu tegevustes ja toetust toitlustuse tagamisel ning elamiseks eluruumi. Igapäevaelu toetamise teenus on mõeldud kodus elavale psüühikahäirega täisealisele, kes vajab toetust ja abi igapäevaelu tegevustes. Ööpäevaringne erihoolekandeteenus on mõeldud psüühikahäirega täisealisele, kellel on tuvastatud ööpäevaringse erihoolusteenuse vajadus ning kes vajab abi enese eest hoolitsemisel ega tule toime igapäevaelu toimingutega või vajab selleks olulisel määral pidevat kõrvalabi ja juhendamist. 2026. aasta seisuga kasutab nende teenuseid 1900 psüühilise erivajadusega inimest 69 teenuseüksuses üle Eesti. (Hoolekandeteenused, s.a.; Sotsiaalkindlustusamet, s.a.)

Seda, mis meie ümber toimub, näevad ja mõistavad erineva tausta ning kogemusega inimesed erinevalt. Näiteks võivad hinnatõus, võimuvõitlus või haigus tekitada inimestes väga erinevaid arusaamu. Erinevad arusaamad ilmnevad inimestel ka märksa keerukamate nähtuste puhul, nagu tavapärasest erineva käitumise või psüühilise erivajadusega inimesed, nende probleemidele lahenduste leidmise võimalused ja vajadus neid toetada. (Paavel, *et al.*, 200/2001)

Varasemates Eestis läbi viidud uuringutes on käsitletud haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide koostööd ning haavatavate sihtrühmade toetamist. On kirjeldatud tuge vajavate laste ja perede toetamise süsteemseid lahendusi ning koostööd erinevate valdkondade vahel. (Tammiste, 2024; Rooso, 2024) Samuti on uuritud tugiteenuste korraldamist ning nende arendamise vajadusi eri sihtrühmades (Piho-Arna, 2024). Senised käsitlused keskenduvad peamiselt üldisele toetamisele ja teenuste arendamisele, kuid meie soovime teemat kitsendada ning uurida, kuidas spetsialistid ise määratlevad oma rolli psüühilise erivajadusega inimeste igapäevase heaolu toetamisel.

Antud teema sai lõputööks valitud seetõttu, et soovisime endale südamelähedase teemaga edasi liikuda. Seminaritöös käsitlesime erivajadusega inimeste laulu- ja tantsupeo väärtuseid erivajadusega inimestele nende juhendajate vaates. Lõputöö **eesmärk** on välja selgitada haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide roll psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel. Otsustasime, et lähtume kogu elukaarest, mitte ühest konkreetsest vanusegrupist, kuid mõistame, et eri vanusegruppides võib spetsialistide roll olla erinev. Meie intervjueeritavate hulgas puudusid eelkooliealiste lastega tegelevad spetsialistid.

Lähtuvalt uurimiseesmärgist on **uurimisküsimused** järgmised:

1. Missugune on psüühilise erivajadusega inimeste heaolu loovate spetsialistide ettevalmistus?
2. Kellega teevad koostööd haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistid psüühilise erivajadusega inimeste heaolu suurendamiseks?
3. Kuidas kaasavad haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistid psüühilise erivajadusega inimesi kogukonda?

Uuringu eesmärgi realiseerimiseks kasutasime kvalitatiivset uurimisviisi ning uurimismeetodina intervjuud, et koguda andmeid haridus- ja sotsiaalvaldkonna

spetsialistidelt, kellel on tööalane igapäevane vahetu kokkupuude psüühilise erivajadusega inimestega.

Lõputöö on jagatud kuueks osaks. Esimeses peatükis käsitleme kaasava ühiskonna ja sotsiaalse kaasatuse mõisteid, kaasavat haridust ning ühiskonna suhtumist psüühilise erivajadusega inimestesse. Teises peatükis selgitame erivajaduse, puude, psüühikahäire ning psüühilise erivajaduse mõisteid. Kolmandas peatükis anname ülevaate Erik Allardti ja Frank Martela heaolu dimensioonide käsitusest ning psüühilise erivajadusega inimeste heaolust Eestis. Neljandas peatükis tutvustame valimit ning uurimis- ja andmeanalüüsi meetodeid. Viiendas peatükis esitame uuringu tulemused ning kuuendas arutelu ja järeldused.

Käesolev lõputöö on valminud kahe autori koostöös. Autorid on jaganud tööülesanded järgnevalt: Kristel Tael tegeles lõputöös kirjalike allikate otsimisega ning töö tehnilise vormistamisega. Laura Voll vastutas töö keelelise toimetamise eest ning sihtgrupi leidmise eest intervjuude läbiviimiseks. Teoreetilise osa koostasime kahasse. Esmalt jagasime teooriaosa peatükid omavahel ära, mille järel täiendasime vastastikku teineteise peatükke, kasutades läbi töötatud kirjandusallikaid. Teooriaosa valmimise käigus lugesime töö mitmel korral ühiselt läbi ning tegime jooksvalt vajalikke parandusi ja täiendusi. Intervjuude läbiviimisel osalesime koos, et olla kogutud andmete tõlgendamisel sarnasel positsioonil. Haridusvaldkonna spetsialiste intervjuueeris Kristel Tael, sotsiaalvaldkonna spetsialiste Laura Voll. Tulemuste peatüki koostasime kumbki eraldi, algselt ka arutelu, kuid esitatud töös moodustavad haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide tulemuste alusel tehtud järeldused ühe peatüki. Mõlemad autorid panustasid töö kõikidesse etappidesse ning vastutavad selle sisu eest võrdselt.

1. Kaasamine ühiskonnas

Kaasava ühiskonnana mõistetakse ühiskonda kõigile, kus igal inimesel on aktiivne roll ühiskonnaelus, koos õiguste ja kohustustega. Sellises ühiskonnas arvestatakse mitmekesisusega ning on loodud vahendid, mis toetavad inimeste osalemist poliitilises, majanduslikus ja sotsiaalses elus. Kõigil on võrdsed võimalused, sõltumata inimese soost, klassist, põlvkonnast ja geograafilisest erinevusest. Kõikidel on õigus kasutada ära oma täispotentsiaal. (United Nations, s.a.) Me liigume järk-järgult kaasava ühiskonna poole, aga

ühiskonnas on ka sügavalt juurdunud uskumused ja normid, mis takistavad kaasavama ühiskonna kujunemist (Lutfiyya *et al.*, 2020).

1.1. Sotsiaalne kaasamine

Euroopa Liidu riikide ühised väärtused on inimväärikus, vabadus, demokraatia, võrdõiguslikkus; põhimõtete ja inimõiguste (sh vähemuste hulka kuuluvate inimeste) austamine ning seda ühiskonnas, kus valitseb mittediskrimineerimine, sallivus, õiglus, naiste ja meeste võrdõiguslikkus ja solidaarsus. Liit toetab samade väärtuste säilitamist ja edasi arendamist, pidades samal ajal silmas riikide erinevusi ja identiteeti. (European Commission, s.a.)

Eestis on oluline nii ühiskonna sidususe kui ka väheneva rahvaarvuga riigi kestmajäämise huvides, et hoiaksime võimalikult palju inimgruppe aktiivsena. Et kaasavat keskkonda kujundada, on vajalik kõigepealt barjääride lõhkumine meie mõttemaailma tasandil. (Tõkke, 2019) Selleks, et kedagi kaasata, peab inimesel olema kaasamist toetav hoiak ja huvi teiste inimeste arvamuse vastu. On oluline, et hoolitakse sellest, kuidas inimesed, keda muudatused mõjutavad, nendega toime tulevad. (Tervise Arengu Instituut, 2025)

Sotsiaalne kaasatus on protsess, mille käigus parandatakse ühiskonnas osalemise tingimusi inimeste jaoks, kes on ebasoodsas olukorras oma vanuse, soo, puude, rassi, rahvuse, päritolu, religiooni või majandusliku staatuse tõttu. Püüeldakse selle poole, et suurendada nende võimalusi, ligipääsu ressurssidele, häält otsustusprotsessides ning õiguste austamist. Seega on sotsiaalne kaasatus ühtaegu nii protsess kui ka eesmärk. (United Nations, 2016)

Sotsiaalne kaasatus ja sidusus hõlmab ühiskonnaliikmete aktiivset osalemist ühiskondlikus elus, mis hõlmab nii majanduslikult aktiivne olemist, töötamist kui vähest sotsiaalset tõrjutust. Ühiskonnas, kus ollakse sotsiaalselt kaasatud, tunnevad inimesed end ühiskonnale kasulikuna ning väärtuslikuna, nende erinevusi austatakse, nende põhivajadused on rahuldatud ning tagatud on väärikas elu. Sotsiaalne kaasamine ja kaasatus toetab turvalisuse, kuuluvuse, tunnustuse ja eneseteostuse vajadusi. Rahulolu võib tunda ka passiivse osalejana, sest ollakse rahul aktiivsete inimeste välja pakutud tegevustega. Suuremat tähelepanu vajavad erivajadustega inimesed, kuna nende kaasatust on vaja toetada

nii grupitegevustes kui ühiskonnas laiemalt. Vaja on tõsta töötajate, kes teevad erivajadusega inimestega koostööd, oskusi ja julgust koostööks. Oluline on õppida arvestama inimeste erineva loomuse ja psüühiliste iseärasustega. (Käger *et al.*, 2021)

Sotsiaalvaldkonnas töötavad inimesed on ühiskonnas eluliselt vajalikud. Erivajadusega inimeste aitamine on midagi muud kui lihtsalt töö - teadmine, et teed head ja suudad aidata inimest rasketel aegadel - see on tõeline kutsumus. Tänapäevases digitehnoloogilises ühiskonnas on pühendumist eeldavad ametid järjest väärtuslikumad. Masinate ning algoritmidega ei saa asendada empaatiat ja emotsionaalset kaasatust. (Eterna, s.a.) Tegevusjuhendajad, kellel on igapäevane kokkupuude psüühilise erivajadusega inimestega, toetavad neid kogukonnaga suhete loomisel, mis on nende elu väärtuslikuks osaks. Positiivse identiteedi areng, seotus teistega, lootus, tähenduste leidmine ja kontrolli saavutamine oma elu üle on asjaolud, milles erivajadusega inimesed vajavad kaasinimeste toetust. (Tervise Arengu Instituut, 2023)

Sotsiaalvaldkonnas ei alga sotsiaaltöö probleemist, vaid inimesest. Sotsiaaltöötaja ei ole mitte ainult abistaja, vaid ta on teeviit, kes aitab inimesel omaenda lahenduseni jõuda. (Forte, 2025) Oma olemuselt on sotsiaaltöö inimeste aitamise töö, kus neid ühiskonnaliikmeid, kes probleemidesse sattumisel enam ise lahendust ei leia, aidatakse. Sotsiaaltöötaja tööks on tegeleda inimsuhetes sotsiaalsete muutustega ja probleemide lahendamiseks ning suurendada nende heaolu jõustamise teel. (Tamm & Tiko, s.a.)

1.1.1. Psüühilise erivajadusega inimeste ühiskonda kaasamine

Psüühikahäirega või füüsilise puudega inimesed olid üheksakümnendatel aastatel “ära peidetud” asutustesse, mis meenutasid kombinaate, kus elamistingimused ja pakutav tugi olid kaugel inimväärikast elust. Samamoodi puudusid võimetekohase hariduse, eneseteostuse ja ühiskonna liikmeks olemise võimalused. (Sotsiaalministeerium, 2021) Tõllal peeti normaalsuseks seda, kui ühiskonnast isoleeritud inimesed elasid tugevate rahustite mõju all ja veetsid oma elu voodis (Pajuri, 2018).

Eestis on sotsiaalhoolekande areng suunatud inimeste iseseisvuse, kogukonnas elamise ning ühiskonnaelus osalemise toetamisele. Heaolu arengukava 2023-2030 rõhutab, et sotsiaalpoliitika keskmes on inimese heaolu ning eesmärgiks on luua võrdsed võimalused haridus-, töö ja ühiskonnaelus osalemiseks vastavalt iga inimese võimetele. Arengukava väärtuste kohaselt on oluline toetada inimeste väärikat elu ja iseseisvat toimetulekut ning

inimesel peab olema võimalus osaleda kogukonna tegemistes ja ühiskonnaelus.

(Sotsiaalministeerium, 2023)

Nõukogude okupatsiooni järgselt algas Eesti suuremate hoolekandeesutuste deinstitutionaliseerimine ehk asutuste kaotamine, mille käigus hakati 1990. aastate keskpaigast arendama pereelamutel põhinevat sotsiaalhoolekande mudelit. Tollal keskenduti elutingimuste parandamisele pereelamutüüpi majade ehitamise näol, aga see ei toonud kaasa kogukonna tegelikku kaasamist. Olemas oli funktsionaalne kaasatus kogukonnas, inimesed hakkasid tööle ja kolisid ära, et elada iseseisvalt oma korterites, kuid sotsiaalset kaasatust ei olnud, kuna suhted kogukonnas elavate inimestega ei muutunud sagedasemaks. Selle põhjuseks on ühiskonna hoiakud, mis väljendasid endiselt hirmu, et vaimse häirega inimesed on ohtlikud ja ettearvamatud. Psüühilise erivajadusega inimestel aitavad oma kohta ühiskonnas leida sotsiaaltöötajad. Enamik sotsiaaltöötajaid keskendub peamiselt psüühilise erivajadusega inimeste individuaalsete probleemide lahendamisele, aga mitte nende kogukonnas osalemise toetamisele. (Wilken *et al.*, 2017)

Loodud on kogukonnas elamise teenus, mis on mõeldud psüühikahäirega täiskasvanule, kes enese eest hoolitsemisega tuleb toime ning osaleb igapäevastes majapidamistöodes, kuid vajab päevasel ajal juhendamist igapäevategemistes ning elamiseks eluruumi. Toetatud elamise teenus aga on mõeldud psüühikahäirega täiskasvanule, kes suudab enda eest hoolitseda ja toime tulla igapäevatoimingutega, kui teda juhendada. Samas vajab ta tuge iseseisvalt elades. (Sotsiaalkindlustusamet, s.a.)

1.2. Kaasav haridus

Eesti hariduskorralduses on kaasav haridus juhtiv põhimõte, mis esmakordselt sõnastati põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses aastal 2010 (Haridus- ja Teadusministeerium, 2024). Tartu Ülikooli poolt läbi viidud uuringu lõppraportis (Silm *et al.*, 2024) tuuakse välja, et kaasava hariduse rakendamine on eelduseks põhjalikele muutustele nii mõtteviisis kui ka hariduskorralduses. Uuringus on viidatud 1994. aasta Salamanca deklaratsioonile, milles mõtestatakse kaasavat haridust kui õppijate, sealhulgas puuetega õppijate koosõppimise võimaldamist tavakoolis. Eesmärgiks on vähendada diskrimineerimist ning luua kõikidele õppijatele võrdsed võimalused. Hariduslike erivajadusega ja puuetega õppijate kontekstis on kaasava hariduse peamiseks eelisteks paremate õpitulemuste saavutamine, sõprussuhete loomine eakaaslastega ning tõhusam ettevalmistus iseseisvaks eluks. Aus (*et al.*, 2024) on

rõhutanud, et kaasav haridus põhineb inimeste võrdse kohtlemise põhimõttel. Kui inimesed on ebavõrdses olukorras, näiteks puude või erivajaduse tõttu, on vajalik nende erinev kohtlemine, et luua neile kaasinimestega ühesugused võimalused. Kaasav keskkond mõjub kõigile õpilastele positiivselt, aidates kujundada nende suhtumist erinevustesse ja luues võimaluse mõista paremini erivajadusega laste olukorda. Selle tulemusena paraneb laste omavaheline suhtlus ja suhete loomine teiste inimestega. (Nelis & Pedaste, 2020) Õpitakse tundma üksteise sarnasusi, erinevusi ja nendega arvestamist. Tänu sellele areneb ka empaatia. Kaasava hariduse süsteemis on lapsed kaitstud eraldatuse ja teiste negatiivsete hoiakute eest, sest ollakse omavahel koos ja õpitakse ühiselt, kuidas hakkama saada. Kui laste teadlikkust kasvatada, annab see erivajadusega lastele oskuse abi küsida ja kohaneda ning tavalastele oskuse märgata ja abi pakkuda. (Saar, 2021)

Kaasava hariduse tähenduslik ja tõhus rakendamine on viimastel aastakümnetel olnud suureks väljakutseks nii rahvusvaheliselt kui ka Eesti siseselt (Aus *et al.*, 2024). ÜRO lapse õiguste konventsioonile (UN, 1989) tuginedes on kaasava hariduse eesmärk muuta ühiskond võrdsemaks ja sidusamaks. Haridusasutuse töötajad peavad mõistma, mis on kaasamise põhimõtted ning et kõigil osapooltel oleks ühtne arusaam kaasamise põhimõtetest. (Silm *et al.*, 2024)

Häidkind (2024) toob esile, et Eesti on seadnud sihiks edendada suuremat kaasamist huvialaringides, avalikel üritustel, mänguringides, perekeskustes, kinodes ja teatrites. Samas ei ole selgelt läbi mõeldud asjaolu, mis saab siis, kui erivajadusega laps on saanud täiskasvanuks. Oluline on püüda aru saada, mida me kodanikuna oma riigis tähtsaks peame ning mõista, mis on hetkel ja millist muutust me soovime.

2. Erivajadus

Sageli kasutatakse mõisteid “erivajadus” ja “puue” koos. Oluline on teada, et puue on alati seotud erivajadusega, samas erivajadus ei tähenda tingimata puuet (Habicht & Kask, 2016). Katsui ja Laitinen (2024) toovad välja, et puude mõiste on problemaatiline, kuna isegi ekspertidel, teadlastel, puuetega inimeste organisatsioonidel ja puuetega inimestel on sellest mõistest erinevad arvamused.

Erivajadusega inimene on isik, kes erineb keskmisest oma vaimsete võimete, sensomotoorsete võimete, kommunikatsioonivõime, käitumise ja emotsionaalse arengu või füüsiliste oskuste poolest nii, et vajab tegevuste ja õppeprotsessi, sealhulgas ka kehalise

tegevuse kohandamist (Kompetentsikeskus, s.a.). Võib öelda, et ei ole olemas ühtegi absoluutselt normaalset, tervet, keskmist, ideaalset ja/või ühegi kõrvalekaldeta inimest (Paavel, *et al.*, 200/2001).

Niiberg (2018) on öelnud, et raskused ja puudused on sageli ka normaalse lapse sees, seetõttu vajavad ka nemad erisugust lähenemist. Seega tihti kipuvad inimesed mõtlema, et erivajadus on ainult negatiivne pool inimeses, samas on ka andekus erivajadus, kuid tihtipeale ei ole see just negatiivne omadus.

Taperson (1998) märgib, et meil kõigil on erinevad vajadused ning väga raske on aru saada, kes on erivajadusega inimene ja kes mitte. Widacki (2019) on Kristi Pedakule viidates öelnud, et erivajadused on sügavalt individuaalsed. Ei ole olemas ühte kindlat erivajadust või viisi selle rahuldamiseks. Oluline on läheneda erivajadusega inimesele individuaalselt, lähtudes inimese iseärasustest ja loomuomadustest. On tähtis, et erivajadusega inimene leiaks oma võimed ning kaasinimesed võtaksid neid inimesi sellisena nagu nad on. Pajuri (2018) on öelnud, et kõik eriline, mis paistab silma, vajab alguses harjumist, olgu see välimus, mõtlemine, arusaamis- ja kohanemisvõime, käitumine, naljad või muu selline. Erivajadusega inimestele on oluline turvaline ja sõbralik keskkond. Tapersoni (1998) arvates peaks erivajadusse suhtuma nii, et kõige tähtsam on inimene ja alles seejärel erivajadus või puue.

Puudega inimesed on isikud, kellel on pikaajaline füüsiline, vaimne, intellektuaalne või meeleline kahjustus, mis võib erinevate takistuste koostoimel takistada nende täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel. ÜRO puuetega inimeste konventsioonis rõhutatakse, et puude mõiste on ajas muutuv ning puue on vaegusteta isikute ja keskkondlike takistuste vastasmõju tagajärg, takistades nende isikute täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel. Konventsiooni artikli 3 üldpõhimõtetes peetakse oluliseks austust erinevuste vastu ning puuetega inimeste tunnustamist mitmekesisuse ja inimkonna osana. Samuti on öeldud, et austus peab olema ka puuetega laste arenevate võimete, ning puuetega laste õiguste vastu, et säilitada oma identiteet. (Riigi Teataja, 2006)

Selleks, et puudega inimene tunneks ennast end ümbritsevas keskkonnas võimalikult mugavalt, peavad olema neile loodud erilised tingimused. Kui ümbritsev keskkond arvestab erivajadusega inimeste vajadusi, siis sobib see keskkond kasutamiseks ka neile, kel ei ole puuet. Nendeks on lapsed, eakad või inimesed, kel on ajutine erivajadus. Sellises keskkonnas kasvades avaneb neil võimalus saada ohutut ja takistustevaba ligipääsu erinevatele teenustele. (Kompetentsikeskus, s.a.) Puue ei ole haigus vaid seisund, mida ei saa ravida. Kõige tähtsam on, et inimene õpib elama koos puudega. (Taperson, 1998)

Puuet käsitletakse nii meditsiinilise kui ka sotsiaalse mudeli alusel. Meditsiinilisest mudelist lähtuvalt on puudega inimene haige või põdur ning teda peab ravima või terveks tegema. Pannes inimesele diagnoosi, põhjendavad meditsiinitöötajad häirest tulenevaid piiranguid. Sotsiaalses mudelis keskendutakse seevastu takistustele, mida ühiskond puudega inimestele teeb. Sotsiaalsest mudelist lähtuvalt mõistetakse puuet kui inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotust või kõrvalekallet, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel. (Riigi Teataja, 1999)

Inimene on mõjutatud ka erinevatest keskkonna- ja isiklikest teguritest, milles tal võib olla tekkinud mõni tervisprobleem, nagu näiteks dementsus, pimedus, depressioon, astma jm. (World Health Organization, 2023). Sotsiaalkindlustusamet defineerib puuet kui pikaajalist väljakujunenud seisundit (sh raskesti tagasipööratavat või pöördumatut), mille tõttu esineb püsiva iseloomuga mistahes puudulikkus või häire (üks või mitu), mille tõttu on inimese toimetulek tavaolukordades piiratud ja inimene vajab kõrvalabi ja/või abivahendeid (Sotsiaalkindlustusamet, s.a.). Puude liiki ja raskusastet määratakse juhul, kui inimese tervisekahjustus takistab oluliselt inimese igapäeva elu ja raskendab iseseisvat toimetulekut (Jõgisaar, s.a.).

2.1. Psüühiline erivajadus

Psüühikahäiret defineeritakse kui vaimset, käitumuslikku või neuroarengulist häiret, mida iseloomustavad kliiniliselt märkimisväärsed kõrvalekalded inimese kognitsioonis, emotsionaalses regulatsioonis või käitumises, mis mõjutavad vaimset ja käitumuslikku toimetulekut. 2025. aasta lõpu seisuga on Eestis diagnoositud psüühikahäire 30 145 inimesel, mis moodustab Eesti rahvastikust 24%. (Sotsiaalkindlustusamet, s.a.) Psüühikahäire diagnoose saab määrata ainult psühhiaater. Psüühikahäire on erineva raskusastme või iseloomuga kõrvalekalle, mis võib väljenduda subjektiivsete vaevustena (nt. ärevus või hirmutunne) või raskustena reaalsusega toimetulekul (nt. hallutsinatsioonid). Psüühikahäire ei viita alati konkreetsele põhjusele ega ajus haiguslikele muutustele. Sel põhjusel kattub mõiste häire olulisel määral mõistega sündroom. (Paavel *et al.*, 2000/2001) Psüühikahäirete diagnoosimiseks kasutatakse Eestis rahvusvahelist haiguste klassifikatsiooni 10. versiooni, mis on kasutusel 1992. aastast (Tervise Arengu Instituut, s.a.). Selle klassifikatsiooni alusel on haigused ja seisundid jagatud 21 diagnoosiks.

Inimest, kellel on raskest ja/või püsivast psüühikahäirest tingitud erivajadus, määratletakse psüühilise erivajadusega inimesena. 1990. aastate alguses võeti Kanadas kasutusele üks maailma tunnustatuimaid psüühilise erivajadusega inimeste hoolekandesüsteemi alusmudeleid, mis näeb ette, et võimalikult palju psüühilise erivajadusega inimeste probleemid peavad saama lahendatud üldiste ja avalike, kõigile inimestele mõeldud teenuste kaudu ja vajaminevaid teenuseid rakendatakse alles siis, kui üldistest avalikest teenustest konkreetse inimese jaoks ei piisa. (Paavel *et al.*, 2000/2001)

Psüühiline erivajadus liigitub kaheks: neuroerinevused ja intellektipuue. Kui inimese närvisüsteem töötab teistmoodi, näiteks autismi, ATH või depressiooni puhul, siis on tegemist neuroerinevusega. Sellisel juhul erinevad inimeste kognitiivsed ja sensoorsed eelistused tavainimestest. Heli, valgus, lõhn, temperatuur - need kõik võivad tekitada stressi ja lisapingeid. Intellektipuudega inimese omandatud uued teadmised ja oskused ning nende teadmiste rakendamine võib tulla neile raskemalt kui tavainimesel. Seetõttu vajavad intellektipuudega inimesed suuremat toetust ja juhendamist, et nad suudaksid elada oma vajadustega kooskõlas olevat elu. Intellektipuue ei ole haigus, vaid seisund, seda ei saa ravida ja sageli ei teata ka selle tekkepõhjust. (Eesti Puuetega Inimeste Koda, s.a.)

Tabel 1 koondab puude, erivajaduse ja psüühilise erivajaduse mõisted, eesmärgiga anda ülevaade neist kolmest omavahel tihedalt seotud terminitest (Hoolekandeteenuse, s.a.; Habicht & Kask, 2016).

Tabel 1. Puude, erivajaduse ja psüühilise erivajaduse võrdlus. Tabel autorite koostatud.

Mõiste	Kestus	Näited	Seos teiste mõistetega
Puue	Pikaajaline ning enamasti ei taandu	Kuulmispuue (kurt); nägemispuue (pime); kõnepuue (tumm); intellektipuue.	Puudega kaasneb erivajadus
Erivajadus	Võib olla kaasastündinud ning pöördumatu, kuid võib olla ka ajutine.	Kõnepuue (PCS - pildid); nägemispuue (inimene vajab prille); kuulmispuue (kuuldeaparaat); liikumispuue (inimene vajab liikumiseks ratastooli)	Erivajadusega ei pruugi kaasneda puuet

Mõiste	Kestus	Näited	Seos teiste mõistetega
Psüühiline erivajadus	Võib olla kaasasündinud ning pöördumatu, kuid võib olla ka ajutine	Vaimupuue; hariduslik erivajadus (HEV); depressioon; läbipõlemine; skisofreenia.	Üks osa erivajadusest. Psüühiline erivajadus tähendab vaimset mure, mis ei pruugi füüsiliselt välja paista

3. Psüühilise erivajadusega inimeste heaolu

3.1. Allardti ja Martela heaolu dimensioonid

Käesolevas peatükis on esitatud Erik Allardti ja Frank Martela käsitlus heaolu dimensioonidest. Hirvilammi & Helne (2014) järgi määratleb sotsioloog Erik Allardti heaolu käsitlus inimese arengu ja olemasolu kesksete vajalike tingimustena omamise (*having*), armastamise (*loving*) ja olemise (*being*). Hiljem on Allardti mudelit edasi arendanud nii Hirvilammi & Helne kui ka Martela, kes on vaadelnud olemisest eristuva põhivajaduse ja heaolumõõtmena ka tegutsemist (*doing*), peegeldades arusaama inimesest aktiivse tegutsejana (Tervise Arengu Instituut, 2024).

Tallinna Ülikoolis on Erik Allardti heoluteooriale tuginetud aastatel 2014–2024 mitmetes sotsiaaltöö ja ühiskonnateaduste valdkonna magistri- ja lõputöodes. Teooriat on rakendatud väga erinevate sihtrühmade uurimisel alates lastest ja noortest kuni eakateni ning samuti huvihariduse, vaba aja veetmise ja erinevate sotsiaalsete kogemuste käsitlemisel. Allardti heaolumudeli laialdane kasutamine eri valdkondades näitab selle jätkuvat olulisust. (Leppik *et al.*, 2024).

Heaolu on inimese vaimsete, füüsiliste, materiaalsete, sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldatud seisund, millega kaasnevad võimalused ennast teostada ning oma püüdlusi ja eesmärke ellu viia (Tervise Arengu Instituut, s.a.). Martela (2025) järgi on heaolu positiivselt väärtustatud seisund, mida inimesed peavad enda jaoks heaks ja ihaldusväärseks. Lisaks on heaolu käsitletav subjektiivsena ning oluline on, kuidas inimene ümbritsevat maailma tajub ja mõtestab. Eesti inimarengu aruande (Grišakov, 2023) kohaselt on oluline heaolule tähelepanu pöörata, kuna kriisidel ja ootamatustel nii meie ühiskonnas kui ka kogu maailmas on inimeste heaolule kohene tagajärg ja nendest tagajärgedest võivad kujuneda pikaajalised mõjud.

Omamine (*having*) on seotud elatustasemega ja esmavajadustega nagu toit, vesi ja turvaline eluase. Need on materiaalsed ressursid, mis on vajalikud, et inimesel oleks võimalik keskkonnas ellu jääda ja kannatusi vältida. Materiaalsete tingimuste indikaatoriteks on majanduslikud ressursid nagu sissetulek ja varandus, samuti elamistingimused, mis hõlmavad nii eluruumi suurust kui ka selle mugavust. Oluline on ka tööhõive, see tähendab, kas inimene käib tööl või on töötu ning töötingimused nagu töökohal esinev müra, temperatuur, füüsiline töö ja stressitase. Materiaalsete tingimuste indikaatoriteks on ka inimese tervis, sealhulgas haiguste või valu esinemine ning arstiabi kättesaadavus ja omandatud haridustase. Materiaalsete ressursside puudujääk õhnestab oluliselt inimese elukvaliteeti ja heaolu, mis omakorda põhjustab inimesele kannatusi ja seda olenemata asjaolust, palju on ülejääke teiste vajaduste osas. Füüsilised vajadused nagu toit, vesi ja puhkus muutuvad esmatähtsaks peamiselt siis, kui indiviidil neid pole ja see aktiveerib inimeses motivatsiooni ja käitumisena, et saavutada tasakaalustatud seisund. Füüsiliste vajaduste puudujääk on seotud madalama elurahuloluga ja negatiivsemate emotsioonidega. Olulised on inimese elus ka turvatunne ja kindel turvaline koht, mis kaitseb igasuguse otsese või ähvardava ohu eest. Ka see instinkt aktiveerub tugeva motiveeriva jõuna hetkel, kui turvatunne on ohustatud. Turvatunde puudumisel, mis on seotud haigestumise ja ohustatuse tundega, on inimesele sageli kahjulikud tagajärjed. (Allardt, 1993; Martela, 2022; Martela, 2024; Martela 2025)

Armastamine (*loving*) on seotud inimese sotsiaalsusega. Armastus, lähedus ja usaldus kujunevad suhetes teiste inimestega. Armastamine on enamikes vajadusteooriates tunnustatud inimeste üheks põhivajaduseks. Sünnist alates eksisteerib inimene suhete võrgustikus, mille kaudu ta areneb ja saab endast teadlikumaks. Kaasinimesi otsides ja nendega suheldes sõltutakse teistest inimestest oma ellujäämise ja heaolu nimel. Armastamine tähendab vajadust kuuluda sotsiaalsetesse gruppidesse ja olla nendes aktsepteeritud, omada kvaliteetseid suhteid teistega, kellest inimene hoolib ja kes hoolivad temast. Inimeste suhtlemisvajaduse ja sotsiaalsete identiteetide kujundamise vajaduse indikaatoriteks on sidemed ja kontaktid kogukonnas (vajadus vastastikuste suhete järgi - et hoolida teistest ja et teised hoolivad), perekonna ja sugulaste vahelised sidemed, sõprussuhted, sidemed organisatsioonides ja ühingutes ning suhted kolleegidega. Allardt on öelnud, et heaolu ei sõltu ainult sellest, mida inimene teistelt saab, vaid ka sellest, mida inimene ise loob, jagab ja teistele annab. Tunne, et inimene ei sobitu kuhugi, kogeb diskrimineerimist ja tõrjutust, on inimesele valus kogemus, millest võib tekkida depressioon ning lõppeda surmaga. Sotsiaalse tõrjutuse vältimine on inimesele väga tugev motiveeriv tegur. Et sobituda gruppi, on inimesed valmis tegema suuri pingutusi. Inimese heaolu eeldab

lisaks aktsepteerimisele ka hoolivust, intiimsust, vastastikkuse ja ühendustundega seotud kvaliteetseid sidemeid, millega saab rahuldatud lähedusvajadus. (Allardt, 1993; Martela, 2022; Martela, 2024; Martela 2025)

Tegutsemine (*doing*) tuleneb inimese kompetentsuse ja autonoomsuse vajadusest. Inimese poolt ette võetud tegevused peavad olema tõhusad ja tema enda vaates tähenduslikud. Inimesel on eesmärgid, püüdlused ja kohustused ning tahetakse tunda, et ollakse võimelised oma enda eesmärkide poole liikuma, hallates oma tegevusi ja edukalt täites oma rolle ja kohustusi, kogemata ebaõnnestumisi ja abitust. Inimeste võime teha valikuid ja kogeda valikuvabadust aitab neil tegutseda kooskõlas oma väärtuste, huvide ja eesmärkidega ning teha teadlikke valikuid, juhtides ise oma elu. Vajadus ise midagi kogeda, oma elu ise suunata ning kontrollida tegevusi, mille valikud on inimene ise teinud: see on tegevusvõime määrav tunnus. Oma rolli edukas täitmine ühiskonnas on inimese tegutsemisvõime võtmeosa. Autonoomia on seotud eneseväljenduse ja eneseteostusega, mis vastanduvad võõrandumisele. Inimesel on vajadus tunda, et tema teod on kooskõlas eesmärkide, huvide, rollide ja püüdlustega. Autonoomsuse tunne annab energiat ja soodustab heaolu. Inimene soovib olla oma väärtuste üle otsustaja, tehas ise valikuid ning tegutsedes kooskõlas rühmasiseste väärtuste ja kohustustega. (Martela, 2022; Martela, 2024)

Olemine (*being*) ehk eneseteostus erinevates vormides on vajadus, mille täitumist hinnatakse selle järgi, milline on inimese suhe ühiskonnaga. Kui see vajadus on rahuldamata, ei saa inimene olla tema ise, vaid tema tähenduse määravad temast mitte sõltuvad asjaolud. Inimestena ollakse nii tundvad kui ka mõtlevad isendid: üldisemad tunded ja hinnangud selle üle, mis puudutab elu headust, edukust ja õnnelikuks olemist. Elus ja teadlik olemine tähendab pidevat uute kogemuste läbielamist ning olemist osana katkematust kogemuste jadast. Inimene ei saa kunagi lõpetada kogemist, isegi kui ollakse vähem sotsiaalne. Oluline on kuuluda kuhugi ja leida enda ümber oleva keskkonna ja loodusega kooskõla. Positiivseks küljeks on inimese isiklik areng, samas kui negatiivseks küljeks võib olla võõrandumine. Olemise indikaatoriteks peetakse osalemist oma elu mõjutavates otsustes ning tegevustes, nagu poliitiline tegevus, võimalused vaba aja veetmiseks ning perspektiiv tööelus. Olemine on seotud inimese tunnete ja hinnangutega. Inimese suhtumine elusse ilmneb selle kaudu, millises ulatuses ta kogeb erinevaid emotsioone ja tundeid. Positiivsed ja negatiivsed emotsioonid on üksteisest suhteliselt sõltumatud, mistõttu on mõlema olemasolu vajalik, et üldist elutunnetust tabada. Olemise komponendiks on ka oodatav eluiga ja suremise aspektid, sest surm on hetk, mis lõpetab inimese eksistentsi. Elus olemise kvaliteeti ja seda, mida inimene teha suudab, mõjutavad tema üldise füüsilise ja vaimse tervise näitajad. Inimese

jaoks on oluline tervishoiuteenuse kättesaadavus, sest see mõjutab inimese surma ja füüsilist tervist. (Allardt, 1993; Martela, 2022; Martela, 2024)

3.2. Psüühilise erivajadusega inimeste heaolu Eestis

Häidkind (2024) rõhutab, et demokraatlikus riigis on igal inimesel õigus väärikale elule, nii ka erivajadusega inimestel, kes samuti peaksid olema kaasatud ühiskonnaellu. Kaasamine algab juba koolis, kuid kuna kohustuslik haridus võtab enda alla umbes 10-15 aastat, siis 80% inimese kaasamisest toimub väljaspool haridussüsteemi.

Erivajadusega inimeste toimetulekuks, igapäevaoskuste toetamiseks ja ühiskonnaelus osalemiseks on loodud riiklik rehabilitatsioonisüsteem, mis jaguneb sotsiaalseks, tööalaseks ja meditsiiniliseks rehabilitatsiooniks. Psüühilise erivajadusega inimestele on tähtsaimaks sotsiaalne rehabilitatsioon, kus õpetatakse ja arendatakse inimese igapäevaelu oskusi, suurendatakse võimalusi ühiskonnaelus osalemiseks, toetatakse õppimist ja arendatakse eeldusi töövõime teatud tasemel omandamiseks või taastamiseks. (Sotsiaalkindlustusamet, 2025)

Lisaks rehabilitatsiooniteenustele on Eestis loodud erihoolekandeteenused, mis on suunatud täiskasvanud inimestele, kellel on rasket, sügavast või püsivast psüühikahäirest tulenevalt välja kujunenud kõrvalabi vajadus, juhendamise või järelevalve vajadus ning nemad vajavad toimetulekuks erihoolekande tegevusjuhendaja tuge.

Psüühilise erivajadusega inimeste hoolekandeteenusteks on:

- igapäevaelu toetamise teenus, kuhu kuulub ka teenus päeva- ja nädalahoiuteenusena;
- töötamise toetamise teenus;
- toetatud elamise teenus;
- kogukonnas elamise teenus;
- ööpäevaringne erihooldusteenus. (Sotsiaalkindlustusamet, s.a.)

Üha enam rõhutatakse isikukeskse lähenemise vajadusest psüühilise erivajadusega inimeste toetamisel kogukonnas. Oluline on pakkuda psüühilise erivajadusega inimestele tuge tema enda kogukonnas, õigel ajal ning tema vajadustele vastavate meetmetega, et nad suudaksid kogukonnas elada iseseisvalt täiskasvanuelu. Heaolu suurendamisel on oluline ka kogukonna suhtumine. Seda aitab muuta otsene suhtlus ja kokkupuude psüühilise erivajadusega inimestega. Mida nähtavamad on need inimesed, seda vähem peetakse neid

teistsugusteks. On vaja mõista, et iga eriline on omal moel tavaline ja unikaalne. (Preimann, 2022)

2021. aastal Ühendkuningriigis läbiviidud uuringus osalenutest 75% väitis, et neil ei ole olnud puudega inimestega suhtlemisel raskusi. Raskusi kogenud inimeste peamised mured olid, et puudega inimesed võivad solvuda, kui neile öeldakse midagi valesti ning tunti, et ei suudeta puudega inimestega tõhusalt suhelda. (Allen *et al.*, 2021) Klimov ja Sammal (2023) on nentunud, et psüühilise erivajaduse kohta levib palju valeinfot ning leidub ka inimesi, kes peavad psüühilise erivajadusega inimesi vähem väärtuslikeks või isegi ohtlikeks. Seeläbi esineb ühiskonnas psüühilise erivajadusega inimeste kiusamist.

Sotsiaalministeerium (2021) on uurinud inimeste suhtumist psüühilise erivajadusega inimestesse. Uuringus osales 1080 inimest üle Eesti. 7% osalenutest oli puutunud igapäevaselt kokku psüühilise erivajadusega inimestega, 41% ainult mõnikord ning 65% inimestest vastasid, et pelgavad kokkupuudet psüühilise erivajadusega inimestega, kuna nende arvates võivad nad käituda tavainimeste suhtes ettearvamatult. Samas leiab 70% inimestest, et nad tunneksid psüühilise erivajadusega inimestega suheldes end mugavamalt, kui neil oleks rohkem teadmisi nende käitumise võimalike eripärade kohta ning 53% inimestest soovivad kindlat teadmist, et nendega suhtlemine on ohutu. Sellest on tehtud järeldus, et on vajalik tõsta elanikkonna teadlikkust psüühilise erivajadusega inimeste osas. Samas väidavad 88% vastanutest, et nad suhtuvad psüühilise erivajadusega inimestesse kas positiivselt või on nende suhtes neutraalsed. Sotsiaalministeeriumi (2021) hinnangul saab negatiivseid hoiakuid muuta eelkõige läbi isiklike kogemuste ning vahetu kokkupuude erivajadusega inimestega aitab reeglina kaasa suhtumise muutmisele.

Olenemata olemasolevatest meetmetest toob Sotsiaalministeeriumi (2023) heaolu arengukava 2023-2030 esile ka mitmeid probleeme, mis takistavad erivajadusega inimeste heaolu tõstmist. Inimestel puudub teadmine riigi ja kohalike omavalitsuste võimalustest ja kohustustest pakkuda abivajaduse korral tuge psüühilise erivajadusega inimestele. Killustunud on abivajaduse hindamine ja abi osutamine eri valdkondades (sh haridus, tervis, sotsiaal- ja töövaldkond) ja haldustasandite (riik ja kohalik omavalitsus) vahel. Osapoolte rollid on abi andmise korralduses ebaselged ja terviklik abi jääb saamata. Abivajajal puudub teadmine, kuhu mure korral pöörduda ning abi osutajad ei oska keerulises süsteemis inimest õigesse kohta suunata. Koduses keskkonnas toetatavad sotsiaalteenused pole piisavalt kättesaadavad. Info liikumise takistused eri valdkondade ja tasandite vahel on suureks murekohaks: infosüsteemid on üles ehitatud ühe valdkonna keskselt, mistõttu terviklikult

inimese vajadustega ei arvestata. Erihoolekande valdkonnas on teenuskategooriad ja rahastamismudelid jäigad.

Teenuste üleminekud eri eluetappide vahel on lünklikud ning nõrgalt toetatud, mis paistab eriti välja koolist täiskasvanuella liikumisel või toemahu muutumisel (Tervise Arengu Instituut, 2025). Riigikontroll (2025) toob oma aruandes välja asjaolu, et erihoolekande teenuste järjekorrad on aastatega üha pikenenud.

Narusson (2019, 2021) on oma doktoritöös välja toonud, et vaimsete häiretega inimestel ei ole oma kogukonnast selget arusaama, kuna nad ei mõista oma panust kogukonda ega seda, kuidas suhelda teistega, et tugevdada oma positsiooni kogukonnas. Inimesele on oluline nii oma enese potentsiaali realiseerimine, normaalse elu stressiga toimetulemine, töötamine tulemuslikult kui ka see, et inimene saab kogukondlikesse suhetesse panustada. Seega tähendab Narussoni näitel kogukonnas elamine seda, et puudega, haavatavad ja tõsisemaid probleemolukordi kogevad inimesed saavad elada oma igapäevaelu kogukonnas ja neil on teistega võrdsed võimalused. Kogukonna lõimumine on kogukonna enda ühine pingutus. Narusson rõhutab, et oluline on arendada kogukondade võimekust, teadmisi, oskuseid, et mõista, kuidas edendada ja hoida enese ning kaaslaste vaimset tervist ja sotsiaalset heaolu. Seega on vajalik arendada vaimse tervise või mõne muu raskusega inimeste hakkamasaamist kogukonnas ning õpetada neile oskuseid, kuidas toime tulla stigmatiseerivate olukordadega või kohanemisega seotud nõudmistega kogukonnas.

4. Metoodika

Käesolevas uurimistöös kasutasime kvalitatiivset uurimisviisi. Kvalitatiivne uurimistöö keskendub eelkõige protsessile, sellele, kuidas inimesed oma kogemustest räägivad.

Koostasime intervjuukava, et küsimused oleksid kooskõlas uurimisküsimustega. Kvalitatiivse uurimismeetodi puhul kasutatakse mitteamvulisi andmeid, meie töö puhul tekstiks transkribeeritud intervjuusid, ning järeldusi tehakse tõlgendamise viisil (Tartu Ülikool, s.a.). Intervjueerimismeetodina kasutasime poolstruktureeritud intervjuud. Intervjuuga on võimalus oma uurimisega jõuda varjatumatesse valdkondadesse, kus uurida saab tundlikke ja delikaatseid teemasid, mida ei ole võimalik saavutada vaatluse või küsimustikega.

Poolstruktureeritud intervjuu on osaliselt ühtlustatud intervjuu, kus intervjuu algab alguses kavakindlalt, kuid kulgeb edasi avatult, lähtudes situatsioonist. Vastavalt sellele, kuidas intervjueerija intervjuu käigus loovalt läheneb ja kui hea on tema situatsioonitaju, saadakse

sellest väärtuslikke andmeid, mis on neile oluline (Õunapuu, 2014). See tähendab seda, et intervjuud läbi viies olime ise 100% selles hetkes, keskendusime sellele, mida intervjueeritav rääkis. Vajadusel küsisime lisaküsimusi või kui jutu käigus vastati järgnevale küsimusele, siis seda küsimust me hiljem enam ei korranud.

4.1. Valim ja uurimismeetod

Valimi moodustamisel oleme kasutanud mugavusvalimit - kasutasime oma seminaritöös saadud intervjueeritavate kontakte ja lisaks oleme sihtgrupi leidnud oma kodukoha lähedusest, et meil töö autoritena oleks lihtsam intervjuusid läbi viia. Valimisse kuulus kokku 16 haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialisti, kes töötavad igapäevaselt psüühilise erivajadusega inimestega nii koolis, sotsiaalmajas, päevakeskuses, vaimse tervise keskusel ning erihoolekande asutustes. Tabel 2 on andmed intervjuudes osalenute kohta. Valimi moodustasid inimesed, kellest noorim oli 36 aastane ja vanim 62 aastane ning tööstaaž oli 5 aastast kuni 33 aastani.

Tabel 2. Andmed intervjuus osalenute kohta. Tabel on autorite poolt koostatud.

Näitaja	Haridustöötajad	Sotsiaaltöötajad
Vastanute hulk	8	8
Sugu	7 naist / 1 mees	6 naist / 2 meest
Vanus	36a - 50a	36a - 62a
Tööstaaž	5a - 30a	8a - 33a

4.2. Andmete kogumine

Valisime kvalitatiivse uurimisviisi, kuna meie uurimuse eesmärk oli mõista haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide kogemusi, arusaamu ja tõlgendusi süvitsi, mitte koguda arvulisi andmeid. Kvalitatiivne uurimisviis võimaldab uurimisprotsessi käigus küsimusi ja fookust täpsustada, et paremini mõista, mida intervjueeritav soovib öelda. Meie uurimuses oli oluline mõista, kuidas spetsialistid ise oma tööd ja kogemusi tajuvad, mistõttu sobis kvalitatiivne uurimisviis kõige paremini. (Beilmann, 2025)

Sõnastatud oli 6 intervjuu küsimust iga uurimisküsimuse kohta (Lisa 1.). Intervjuu esimene teemablokk keskendub psüühilise erivajadusega inimeste heaolu loovate spetsialistide professionaalsele kujunemisele ja ettevalmistusele. Selle teemaploki küsimuste vastused aitavad mõista, kuidas spetsialistid on jõudnud tööni psüühilise erivajadusega inimestega. Teine teemablokk keskendub haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide koostööle ning nende poolt kujundatavale tugivõrgustikule psüühilise erivajadusega inimeste heaolu suurendamise nimel. Soovisime teada, kellega spetsialistid koostööd teevad ning kuidas mõtestatakse enda rolli psüühilise erivajadusega inimeste tugivõrgustikus. Kolmas teemablokk käsitleb psüühilise erivajadusega inimeste kogukonda kaasamist ning haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide rolli nende võimaluste laiendamisel. Soovisime mõista, kuidas spetsialistid toetavad psüühilise erivajadusega inimeste kuulumist erinevatesse kogukondadesse.

Intervjuude kokkuleppimiseks saatsime kõigile intervjuueeritavatele e-kirja, millega küsisime nõusolekut intervjuu läbiviimiseks (Lisa 2.). Intervjuu kava sobivust testisime kontrollintervjuudega - tegime ühe intervjuu haridusvaldkonna spetsialistiga ja teise sotsiaalvaldkonna spetsialistiga. Kontrollintervjuust selgus, et küsimused ei olnud keerulised ja olid inimestele arusaadavad, kuid küsimused olid sõnapaariga "psüühilise erivajadusega" ette lugemisel liiga pikad. Kokkuleppel intervjuueeritavatega jätsime selle sõnapaari intervjuu ajal välja ja asendasime sõnaga "inimestel". Intervjuud toimusid ajavahemikul 27. märts kuni 14. aprill. 15 intervjuueeritavaga kohtusime nende töökohas, ühega saime kokku kohvikus, kuna intervjuueeritaval oli töölt puhkus.

Intervjuude alguses tutvustasime ennast, küsisime luba salvestamiseks ja lisasime, et helifaili kasutame ainult oma lõputöö raames ja intervjuueeritavate poolt öeldut kasutame oma töös kujul, mis ei võimalda nende isikut ega töökohta tuvastada. Haridusvaldkonna spetsialistid on märgitud lõputöös tähisega HS 1, HS 2, HS 3 jne. ning sotsiaalvaldkonna spetsialist on märgitud tähisega SS 1, SS 2, SS 3 jne.

4.3 Andmeanalüüs

Käesoleva lõputöö andmetöötlusmeetodiks oli kvalitatiivne sisuanalüüs, täpsemalt induktiivne temaatiline analüüs. Valisime selle meetodi, kuna uurimuse eesmärk oli mõista haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide kogemusi, arusaamu ja tähendusi. Kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab analüüsida tekstilisi andmeid, tuvastada korduvaid mustreid ning luua neist tähenduslikke kategooriaid (Kalmus, s.a.). Intervjuude pikkused varieerusid 25 minutist kuni 58 minutini. Intervjuud salvestasime telefoni äpi *voice memoga*, mille järgselt laadisime intervjuud arvutisse. Kristel teostas haridustöötajate ning Laura sotsiaaltöötajate vastuste analüüsi. Helifailid muutsime *tekstiks.ee* programmiga kirjalikuks tekstiks, seejärel salvestasime teksti *word failina*, teostasime tekstide puhastamise ning alustasime andmete analüüsi, lugedes tekstid korduvalt läbi, et saada terviklik ülevaade vastustest ning mõista intervjuueeritavate kogemuste tähendusi. Seejärel eraldasime intervjuudest tähenduslikud tekstilõigud, mis sisaldasid uurimuse eesmärgist lähtuvat asjakohast infot iga intervjuuküsimuse kohta. Andmeid analüüsides kodeerisime vastused erinevate värvidega ja uurimisküsimustest lähtudes koondasime kodeeritud tekstilõigud ala- ja peakategooriatesse vastavalt haridusvaldkonna- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide koodipuudesse (Lisa 3.1; 3.2.).

5. Uurimistulemused

5.1. Haridusvaldkonna spetsialistide tulemused

Selles peatükis anname ülevaate haridusvaldkonna spetsialistidega läbiviidud intervjuude tulemustest, mille koostas Kristel Tael. Intervjuudes osales kokku kaheksa intervjuueeritavat.

5.1.1. Psüühilise erivajadusega inimestega töötavate haridusvaldkonna spetsialistide ettevalmistus

Haridusvaldkonna spetsialistide intervjuudest joonistusid välja järgmised ettevalmistust kajastavad kategooriad ja alakategooriad:

Peakategooria	Alakategooriad
Valdkonnaspetsiifilised teadmised	Erialane haridus Täienduskoolitused
Kutsumus	Varasem kokkupuude psüühilise erivajadusega inimestega Valmisolek valdkonda sisenemiseks Hoolivus ja toetav suhtumine
Töö käigus kujunev pädevus	Teadlikult arendatavad isikuomadused Oskus seada piire Arusaama kujunemine professionaalsest vastutusest

Valdkonnaspetsiifilised teadmised on intervjuueeritavad haridusvaldkonna spetsialistid omandanud kas erialase kõrghariduse, täiendkoolituse või praktilise töö käigus. Enamus vastajatest on omandanud kõrghariduse, kuid igapäevane töö on suunanud spetsialiste omandama valdkonnaspetsiifilisi teadmisi, läbides eripedagoogika või nõustamise koolitusi: *Ülikoolis õppisin sotsiaaltöö korraldust bakalaureuseõppes /.../ Siis sattusin kooli tööle tol ajal kasvataja koha peale /.../ ja siis ma läksingi Tallinna Ülikooli eripedagoog-nõustaja magistriõppesse (HS 2); Ma olin enim tavaline lasteaiapäetaja, aga mul ei olnud haridust /.../ Kui ma igapäevaselt rühma õpetajana töötasin, siis ma nägin, et mul oleks spetsiifilisemaid teadmisi vaja (HS 4). Täiendkoolitused on spetsialistide pädevuste arendamisel olulisel kohal: *Juhtkonna poolt tuleb kooli töötajate listi kogu aeg koolituspakkumisi /.../ Väga soositakse koolitustel käimist kooli poolt ja makstakse sõit kinni ja kulud kinni koolitusel (HS 1). Nimetati alustavate eripedagoogide tugikursust, VEPA koolitusi, Mari Peetsi koolitust “Neuroloogiline mitmekesisus klassiruumis”, vaimse tervise ja psühholoogilise kriisi esmaabi koolitusi ning pikemat koolitust käitumisprobleemidest poiste seas.**

Spetsialistide valik töötada erivajadusega õpilastega tuleneb suuresti kutsumusest sisemisest motivatsioonist. Esmane kokkupuude erivajadusega võib olla olnud juhuslik, kuid positiivne kogemus ja töö tähenduslikkus soodustab valdkonda püsijäämist: */.../ klassiõpetajana juba olid mul klassis nii ATH diagnoosiga kui autismispektri häirega lapsed /.../ Lastega tegelemine on üsna südamelähedane olnud ja siis lihtsalt kuidagi tee viis erivajadustega laste juurde (H 1); /.../ natuke on see ka nagu juhus, kuna ma sattusin siia*

töole ajalehekuulutuse kaudu ja siis hakkas see nii väga meeldima, et õppisin edasi ja jäingi (HS 3). Hoolivus ja toetav suhtumine väljenduvad eelkõige suhtlemisviisis ja spetsialistide hoiakus: *Need psüühilise häirega inimesed on tihti väga siirad, südamlikud ja kui nendega samamoodi suhelda, siis nad kiinduvad kiiresti (HS 1).*

Töö käigus kujunevat pädevust kirjeldades toodi esile kolm aspekti: teadlikult arendatavad isikuomadused, oskus seada piire ja arusaama kujunemine professionaalsest vastutusest. Teadlikult arendatavate isikuomadustena nimetati heatahtlikkust, rahulikkust, kannatlikkust, mittesekkumist, eneseanalüüsi võimet ja järjepidevust: */.../ ei ole mõtet oma emotsioone välja prahvatada (HS 1); /.../ olen hästi palju kannatlikkust tõesti õppinud /.../ seda olen küll pidanud harjutama... see ei tule niisama; /.../ isegi kui ma vihastan sellel päeval, siis järgmine päev pean olema puhas leht /.../ ma ei saa vanu asju meelde tuletada (HS 7).* Vajadust seada piire peeti vajalikuks, et vältida läbipõlemist: *südamega tööd teha saab mitut moodi, aga lihtsalt ei tohi ennast läbi põletada (HS 3).* Erivajadusega õpilaste koostöös on olulised kokkulepped - piirid on vaja järjepidevalt üle rääkida ja vajadusel iga päev korrata. Spetsialistid tajuvad oma rolli olulisust erivajadusega õpilaste õpetajana, samas tunnetatakse oma vastutust toetaja ja suunajana nende eluteel ning piiride seadmist seostatakse professionaalse vastutusega: */.../ ma panen paika piirid täna, need, mis ma tean, mis mul tulevad ette viie aasta pärast. /.../ Mina olen üks võtmeisik nende elu kujundamisel ja nende elukvaliteedi tõstmisel (HS 2).* Intervjuudes toodi välja, et töö käigus kujuneb arusaam oma töö tähtsusest ja rollivastutusest: *Oluline on austavalt ja heatahtlikult suhelda, siis tekib usaldus ja suhe toimib /.../ kõikidele lastele tuleb üsna individuaalselt läheneda, sest kõigil on erinevad diagnoosid ja vajadused (HS 1).*

5.1.2. Haridusvaldkonna spetsialistide koostöö psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel

Peakategooria	Alakategooriad
Koostöö spetsialistidega	Koostöö kooli tugimeeskonnaga Koostöö teiste asutustega Juhtumipõhine koostöö õpetajatega
Koostöö pereliikmetega	

Peakategooria	Alakategooriad
Psüühilise erivajadusega inimeste võrgustiku liikmete koostöö vahendamine	Info liikumine ja koostöö vahendamine Koostöö erinevate spetsialistide vahel Võrgustikutöö arendamine

Koostöö spetsialistidega on erivajadusega õpilaste heaolu loomisel oluline ja mitmetasandiline, hõlmates nii koolide tugimeeskondi kui teisi asutusi. Taotletakse koostöö järjepidevust ning tegutsemist ühiste eesmärkide nimel. Koostööd tehakse näiteks eestkostjatega, lastekodudega, lastekaitsega, sotsiaaltöötajatega, aga vahel ka politseiga:

Koostööd pean tegema nii asutuse siseselt juba kõikide osapooltega /.../ lapsevanematega, kooliõega /.../ (HS 2); Kui kõik osapooled teavad enda rolli, oma kohustusi, on motiveeritud tegutsema ühise eesmärgi nimel /.../ see on koostöö alus (HS 2).

Juhtumipõhine koostöö õpetajate vahel keskendub konkreetsete olukordade lahendamisele ühiste arutelude käigus ning teineteist toetades: */.../ meie koolist üks õpetaja nägi teda ja riidles siis temaga /.../ pärast tuli selgitada õpetajale, kuidas olukorda käsitleda (HS 1).*

Koostöö pereliikmetega on erivajadusega õpilaste heaolu loomisel oluline, kuna pere roll on igapäevaelus ja õppija arengus märgilise tähtsusega. Koostöö lapsevanematega on tihe ja järjepidev, hõlmates infovahetust, probleemide arutamist ning ühiste lahenduste otsimist. Kokku lepatakse ühtsed reeglid ja rutiinid, et tagada lapsele turvaline ja stabiilne keskkond: */.../ Vanematega on ikka tihe suhtlus... juba päeva ajal võib-olla kirjutan vanemale, et näed täna juhtus selline asi. /.../ (HS 1); /.../ seda tugevam tuleb põhi, mida parem on koostöö lapsevanemaga /.../ (HS 3).*

Erivajadusega õpilaste heaolu loomisel on oluline roll **spetsialistidevahelise koostöö vahendamine**. Haridusvaldkonna spetsialistid on tihti vahendajad, suunates lapsevanemaid erinevate teenuste ja ekspertide juurde. Oluline on info liikumine, kuna tulemuslik koostöö eeldab, et kõik osapooled on teadlikud erivajadusega õpilaste olukordadest: */.../ olen julgustanud lapsevanemaid erinevate arstide poole pöörduma, jaganud infot ja suunanud teenustele /.../ mina nagu suunan juba neid, et palun pöörduge sinna või teise kohta. /.../ hästi palju suunamist teen ma ise (HS 2).* Koostöö toimub laialdaselt võrgustikus ning võimaldab arvestada erivajadusega õpilaste vajadustega terviklikult. Võrgustikutöö on pidevalt arenev, mis vastab õppijate vajadustele, mis ajas võivad muutuda: */.../ meie koostöövõrgustik laieneb /.../ lisanduvad uued partnerid ja teenused (HS 7).* Rõhutatatakse võrgustikutöö tähtsust, kus oluliseks peetakse info liikuvust ja koostööd omavahel. Samas

tuuakse ka esile, et haridusvaldkonna spetsialistidel puudub selge ülevaade erivajadusega õpilaste tegemistest koolivälistes tegevustes: */.../ võid ju loota ja mõelda ja uskuda, et nagu võrgustikutöö on kõige alus /.../ aga me ikkagi väga ei tea, mis väljaspool kooli nagu selle lapsega tehakse või kus ta käib või kellega ta toimetab (HS 3).*

5.1.3. Psüühilise erivajadusega inimeste kogukonda kaasamine haridusvaldkonna spetsialistide poolt

Peakategooria	Alakategooriad
Kogukonnas osalemise võimaluste loomine	Kogukonnategevustes võimaluste leidmine Ligipääsu tagamine kogukonna teenustele ja üritustele Koostöö kogukonna organisatsioonidega
Kogukonnas osalemiseks turvalise keskkonna kujundamine	Usalduslike ja toetavate suhete kujundamine Sotsiaalsete ja suhtlemisoskuste arendamine Sotsiaalse eraldatuse vähendamine
Võrdne kaasamine kogukonnas	Võrdne kohtlemine ja väärtustamine Võrdsete võimaluste tagamine kaasamisel
Individuaalne kaasamine kogukonnas	Juhendamine ja toetamine Igapäevaoskuste toetamine Vaimse toe pakkumine

Kogukonnas osalemise võimaluste loomine seisneb selles, et haridusvaldkonna spetsialistid otsivad sobivaid ja võimetekohaseid tegevusi ja üritusi, millest erivajadusega õpilased saavad osa võtta. Niimoodi välditakse eraldatust, sest neid kaasatakse tegevustesse, kuhu nad muidu minna ei saaks. Tegevusi kohandatakse, et kõigil oleks võrdsed võimalused osalemiseks. Õppijaid proovitakse “põimida teistesse tegevustesse”, et vähendada eraldatust: *Me viime neid sellistesse kohtadesse, kuhu nad nagu iialgi ei saaks minna (HS 3).* Samas sõltuvad väljasõidud ka laste tervislikust seisundist, mis võib piirata lapse osalemist üritusel: */.../ raske on nendega /.../. Koht, kuhu me sõita saame, see sõltub õpilaste diagnoosidest (HS 5).* Ligipääsu tagamisele lisaks tuleb erivajadusega lapsi kogukonnaga suhtlemiseks ette valmistada: *Noortekeskused on meid väga soojalt vastu võtnud /.../ aga noored vajavad sageli kedagi kaasa, et nad julgeksid sinna üldse minna (HS 1); /.../ Kohandame tegevused nii, et iga laps saab vastavalt oma võimetele osa võtta (HS 2).* Erivajadustega õpilaste

kogukonnas osalemise toetamiseks tehakse vastastikust koostööd erinevate kogukonna organisatsioonidega - lisaks spetsialistide algatusele pakuvad ka organisatsioonid ise võimalusi osalemiseks: *Ma olen ka MTÜ vanem vend, vanem õde liige ja siis olen saanud saata nende suvelaagrisse lapsi (HS 1); /.../ kui rahvamajas neil midagi on /.../ rahvamaja ju ka teab meid /.../ Nad kohe uurivad, kas te ei taha tulla rahvamajja näidendit või mingit üritust vaatama /.../ (HS 7).*

Kogukonnas osalemiseks turvalise keskkonna kujundamisel on erivajadusega õpilaste jaoks olulisel kohal spetsialisti enda hoiak. Turvalise keskkonna aluseks on austav ja toetav suhtumine, kannatlikkus ja rahulik tempo - erivajadusega õpilastega liigutakse edasi samm sammult, neid liigselt survestamata: */.../ kui keegi tunneb või ütleb õpilastest, et sa oled mu jaoks väga tähtis või et sa oled nagu pereliige või et ma saan sind usaldada /.../ (HS 8); /.../ Me ei jäta neid üksi uutest olukordades, vaid oleme nendega kaasas ja näitame ette /.../ mõni tahab lihtsalt kallistada või süles istuda ja see ongi see, mida tal tol hetkel vaja on /.../ (HS 3).* Sotsiaalsete oskuste kujunemise toetamiseks arendatakse teadlikult erivajadusega õpilaste suhtlemisoskusi ning eneseväljendusoskust. Erivajadusega õpilased kaasatakse ühistegevustesse, et harjutada suhtlemist ja arvestamist teistega: */.../ majaomanikud said ka näha /.../ sellised noored ei ole ohtlikud ja nendega saab suhelda ja nalja teha (HS 1); Kõigepealt me õpetame neile, kuidas ühiskonnas käituda, et nad oleksid kunagi kusagil kogukonnas ka teretunud (HS 3).*

Spetsialistid pidasid oluliseks sotsiaalse eraldatuse vähendamist. *Kogemus näitab, et tegelikult kõik inimesed tahavad saada sellist kogukonnatunnet /.../ Kui keegi on jäänud kõrvale, siis tal on kas seal taga mõni trauma või hirm, mida saab aidata ületada /.../ (HS 1);* Erinevaid võimalusi osalemiseks leitakse nii koolikeskkonnas kui ka väljaspool kooli: */.../ kui mingi klass läheb kuskile väljasõidule /.../ siis ma olen enda klassiga nii-öelda kaasa sebinud meid. /.../ (HS 4).*

Võrdne kaasamine kogukonnas algab haridusvaldkonna spetsialistide sõnul suhtumisest erivajadusega õpilastesse: */.../ nagu võrdne, võrdsega suhtlemine, et mitte nagu ülemuse seisukohalt (HS 1); /.../ Ta on su võrdne partner, et sa ei saa nagu olla kuskil kõrgemal temast /.../ (HS 6).* Võrdsed võimalused psüühilise erivajadusega inimestele tekivad, kui nad saavad osaleda tavalistes sündmustes ja olemasolevas keskkonnas, kus vajadusel pakutakse neile tuge: */.../ et ükski laps ei oleks välja jäetud, vaid igati saab nagu oma jupikese /.../ ja et ta ikka suudab üritusest osa võtta (HS 2); /.../ et nad ei oleks nii-öelda eraldatud ja ainult omaette /.../ teistega nagu ikkagi rohkem koostegevuses asju teinud (HS 4).*

Individuaalsel kaasamisel kogukonda on oluline arvestada psüühilise erivajadusega inimese vajadusi, võimeid ja arengutaset. Kaasamine eeldab järjepidevat individuaalset juhendamist ning igapäevaoskuste arendamist ja selgeid suuniseid. : /.../ *me loome olukordi, kus ta saab harjutada igapäevaseid oskusi, isegi kui see on talle natuke ebamugav (HS 2); /.../ Kui keegi ei julge ise minna rääkima, siis ma olen kõrval ja ma annan ise selle esimese impulsi (HS 6). Igapäevaoskuste arendamine on otseselt seotud erivajadusega õpilaste võimega kogukonnas toime tulla: /.../ kui talle meeldibki prügikasti välja viia, siis tulebki seda võimalust anda (HS 6). Rõhutati, et /.../ oma tegevuste valikul ja kohandustes /.../ kõiges selles peab arvestama õppija vajadustega (HS 2), kuna erivajadusega õpilased vajavad keskkonda, mis on turvaline ja toetav. Hooliv ja rahulik suhtumine aitab luua usaldusliku suhte: Sa pead suutma rahulikuks jääda ja mitte teda survestama /.../ (HS 5).*

5.2. Sotsiaalvaldkonna spetsialistide tulemused

See peatükk annab ülevaate sotsiaalvaldkonna spetsialistidega läbiviidud intervjuude tulemustest, koostajaks Laura Voll. Intervjuudes osales kokku kaheksa intervjuueeritavat.

5.2.1. Psüühilise erivajadusega inimeste heaolu loovate sotsiaalvaldkonna spetsialistide ettevalmistus

Peakategooria	Alakategooriad
Valdkonnaspetsiifilised teadmised	Erialane haridus Täiendkoolitused Teadmiste omandamine töö käigus
Professionaalsete piiride hoidmine	Töö ja eraelu eristamine
Isiklikud kogemused	Varasem kokkupuude psüühilise erivajadusega inimestega Hooliv ja toetav suhtumine

Valdkonnaspetsiifilised teadmised on sotsiaalvaldkonna spetsialistid omandanud kogemusnõustaja, sotsiaaltöö ning psühholoogia õpingute kaudu: *...töötasin Soomes rehabilitatsioonis ja siis otsustasin kutsekooli minna õppima sotsiaal ala /.../ töötasin*

erivajadusega inimestega kuskil 15 aastat ja otsustasin minna bakalaureust tegema. /.../ õppisin veel ka neuropsühhiaatriliseks nõustajaks (SS 5). Tööandjad võimaldavad täienduskoolitustel osalemist, pakkudes nii ise koolitusi kui võimaldades osalemist endale huvipakkuvatel koolitustel: ... eelmise suve lõpul käisin Räpina aianduskoolis koolitusel lõhna- ja maitsetaimed psüühiliste erivajadusega inimestele (SS 1); Mul on elu jooksul printeri pakitäis diplomeid kogunenud (SS 4). Olulisena toodi välja ka valdkonnas töötavate spetsialistidega kogemuste vahetamine. Koolitusest toodi välja leinanõustamine, Verge koolitused, raskesti mõistetava käitumise koolitus, Tervise Arengu Instituudi ning Sotsiaalkindlustusameti poolt pakutavaid koolitusi. Kuna iga klient ning olukord on ainulaadne ja klientuur on pidevas muutumises, lisandub rohkesti teadmisi ja oskuseid töö käigus: ...olukorrad võivad vahel olla väga kummalised, noorele töötajale vahel ka väga hirmutavad /.../ teadlikult pidi ikka julge olema (SS 5); ...käisin kunagi Norras, see on ikka täielik imedemaa. Eestis oli suur probleem, et erivajadusega inimestel polnud töökohti /.../ võtsin julguse kokku ja hakkasin projekte tegema, avasin oma töökoja, kus erivajadusega inimesed saavad töötada (SS 8).

Professionaalsete piiride hoidmine on oluline psüühilise erivajadusega inimese arengu toetamiseks: Teadlikult pean ennast tagasi hoidma, et ei kipuks õpetama /.../ siis sa surud tema loovuse maha. /.../ mõni tõmbub kohe nii tagasi, kui lähed talle näitama, et tee nii või naa (SS 1). Sotsiaalvaldkonna spetsialistide jaoks on töös oluline ka eetika:/.../ eestkoste klientide puhul on minu osa ka rahaga ümber käimine ja see majanduslik pool, tuleb olla aus (SS 7). Intervjueeritavad tõid välja, et töö ja eraelu eristamine on spetsialistile vajalik iseenda heaolu hoidmiseks: Peab eelarvamuste vaba olema /.../ siin valdkonnas peab kõigeiks valmis olema ja midagi ei tohi võtta isiklikult /.../ ükspäev saadab sind perse ja teine päev tuleb lilledega, seda on ka siin töös palju (SS 8). Kuid enamasti ollakse klientidega sõbrad ka väljaspool tööaega: Eks me oleme siin parasjagu sõbrad /.../ (SS 4). Seda just seetõttu, et mitte kaotada usalduslikku suhet.

Tihti mängisid rolli isiklikud kogemused, miks mindi töötama just sotsiaalvaldkonda: /.../ oma isiklikud kogemused ja sellest tulenevalt hakkasin seda õppima /.../ õepojast tulenevalt ning ka mina ise põlesin läbi, sain depressiooni ja ärevuse /.../ sain aru, et selliseid inimesi, kes su kõrval oleks, on keeruline leida (SS 6). Samuti võib rolli mängida ka varasem kokkupuude psüühilise erivajadusega inimestega: See valdkond pakkus huvi, sest mu enda vend on autismispektri häirega (SS 5). Töö psüühilise erivajadusega inimestega on intervjueeritavate jaoks tähenduslik ning rõõmu toovad hetked, mil nähakse, et inimene teeb

edusamme ja saab igapäevaeluga hakkama: /.../ kui sa saad kedagi aidata ja nende elus midagi muuta, see annabki selle tähenduse (SS 4); Kui oma elul mõtet ei ole, siis sa saad anda teistele mõtte (SS 8).

5.2.2. Sotsiaalvaldkonna spetsialistide koostöö psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel

Peakategooria	Alakategooriad
Koostöö teiste valdkondade spetsialistidega	Koostöö tervishoiusüsteemi spetsialistidega Koostöö haridus- ja tööelu spetsialistidega Koostöö eluaseme ja toimetuleku teenustega Koostöö erinevate sotsiaalteenustega
Koostöö lähedastega	Koostöö pereliikmetega
Koostöö korraldamine	Kliendi kaasamine Võrgustiku koordineerimine Kliendi usalduslike suhete laiendamine Ennetav koostöö

Koostöö teiste valdkondade spetsialistidega hõlmab tervishoiusüsteemi spetsialiste: /.../ perearstikeskused, haiglad, lastehaiglad ja kõikvõimalikud instantsid, sellepärast et ka psüühilise erivajadustega inimestel on erinevad elu-olud ja vajadused (SS 5). Paljud psüühilise erivajadusega inimesed on võimelised ka käima tööl või omandama haridust, olgu see siis kutseõppes või kõrgkoolis: /.../ üks elanik käib tööl, aga vahepeal on ikka vaja aidata tal natuke motiveerida tööl käima. Ikka väsib ära ja vaja vaadata, mis need töösuhted on, et ta liiga palju jälle puhkepäevi ei võta lõpuks (SS 4). Intervjueeritud spetsialistid suhtlevad ka kohaliku omavalitsusega, et olla kursis võimalustega, mida saab pakkuda psüühilise erivajadusega inimestele: Meil on linnavalitsuses nende elupindade ja sotsiaaltöötajatega hästi tihe suhtlus (SS 1). Koostööd tehakse päevakeskustega: Omavahel on võrgustik nende päevakeskuste vahel, näiteks Türi ja Rapla, kes meie sõbrad on.: Omavahel jagame infot (SS 1). Koostöösidemeid luuakse ka vajaduspõhiselt: Mõne inimese osas ma võin apteegiga koostööd teha või kohaliku bussijuhiga, et see võib olla ükskõik, kellega (SS 7).

Paljudel psüühilise erivajadusega inimestel puuduvad pereliikmed ja lähedased, kuid teadaolevatega on enamasti spetsialistidel koostõised suhted: Nüüd meil tuli tagasi üks noor

poiss, kes lõpetas kooli. Kui ta oli aasta aega meil, siis nägime infot, et tuleb uus kursus. Perega võtsime kohe ühendust. Pere oli nõus, nüüd ta oli aasta aega Astangul, käis jälle ühe aasta kursusel ära ja nüüd ta on meil jälle tagasi (SS 1). Mõned kliendid ei soovigi oma perega suhelda, kuid on ka olukordi, kus sotsiaalvaldkonna spetsialist võib olla suunajaks, et perekondlikud sidemed taastuksid: Ühe kliendi puhul oli see, et kui ta siia elama tuli, ta ei olnud üle 10 aasta oma emaga suhelnud, neil oli igasugune kontakt katkenud. Siin elades me saime selle kontakti uuesti luua ja nüüd on nad väga lähedased (SS 3).

Koostöö kliendiga saab toimida vaid siis, kui mõlemad osapooled on valmis ja panustavad sellesse: */.../ kaasata klienti või teha talle arusaadavaks see, et tema on üks osa sellest võrgustikust. /.../ aga tuleb ikkagi seletada, kaasata ja talle arusaadavaks teha, kui vaid on võimalik, kui tervislik seisund lubab, et mis see tema roll selles võrgustikus on - tema vastutus ja tema abivajadus (SS 5); Kõige halvem on veel nende klientide olukord, kes on vastanud eitavalt igasugusele koostööle, kes istuvad näiteks kodus arvutis, päeval magavad, öösel on arvutis ja see ongi kogu nende elu (SS 7). Kuna sotsiaalvaldkonna spetsialistid töötavad korraga mitmete, kui mitte kümnete klientidega, siis on oluline hoida kogu aeg fookust ning koordineerida psüühilise erivajadusega inimese võrgustiku toimimist: */.../ mis info tuleb ja nemad jagavad meile, me jagame elanikele, kellel on lähedane, siis jagame lähedastele /.../ (SS 3). Tihtipeale on võimalik laiendada ka klientide usalduslikke suhteid ja võrgustikku, kellega nad suhtlevad. Näiteks jalgpalliklubi loomine, kus professionaalne treener viib läbi trenne maakonnas elavatele psüühilise erivajadusega inimestele. Võimalusel osutatakse ka hingehoidlikku abi: *... tuli välja, et meie koristaja töötab ka kirikus hingehoidjana. Me küll usku ei propageeri, aga kuna tema on hingehoidja, siis tema siin vestleb teatud inimestega teatud päevadel, kes tahavad, panevad ennast kirja ja saavad rääkida kõikidel teemadel südamest ära. Oluline on ennetada probleeme, sest nende tekkimisel võivad olla psüühilise erivajadusega inimesed ettearvamatud. Seda ei saa teha spetsialist üksi, sest ta ei ole psüühilise erivajadusega inimestega iga päev koos: Naabrid ikka hoiavad silmi peal, väikses vallas antakse kõigest teada. /.../ see kogukonna toetus, et inimesed märkavad, kaasavad ja teevad koostööd (SS 5).***

5.2.3. Psüühilise erivajadusega inimeste kogukonda kaasamine sotsiaalvaldkonna spetsialistide poolt

Peakategooria	Alakategooriad
Turvalise osalemine korraldamine	Ligipääsetavate tegevuste leidmine Olemasolevate kogukondade kaardistamine Kogukonda panustamise võimaluste leidmine Kliendi kuuluvustunde suurendamine Osalemise kaudu õppimise toetamine
Kliendi eneseteadlikkuse tugevdamine	Toimetulekuoskuste toetamine

Spetsialistid üritavad leida ligipääsetavaid sihtgrupipõhiseid tegevusi, kuid käiakse ka palju kinos, kontsertidel ja muudes avalikes kohtades: *Kaks korda oleme proovinud loomade varjupaigaga koostööd teha, et inimesed, kes tahaksid endale loomi, saaksid näiteks koertega jalutamas käia. /.../ (SS 8); kui igal pool on piletid /.../ aga kui kõigil ei ole seda võimalust seda piletit osta. /.../ nendel tasuta kontserditel me käime (SS 3).*

Mõned spetsialistid leiavad, et olemasolevate kogukondade kaardistamine ei ole oluline: *Me ei korja informatsiooni rohkem, kui seda teatud olukorra lahendamiseks vaja on (SS 2), kuid enamus spetsialiste peab seda siiski oluliseks võtmekohaks: Alguses me kohe kaardistame ära selle inimese tausta, kool või töö, kus ta käib, lähisugulased ja siis hakkame otsima, et kus on need võimalikud koostöökohad, et me saaksime seda inimest edasi toetada (SS 6).*

Kui on võimalus, siis panustavad ka psüühilise erivajadusega inimesed kogukonda: */.../ Enamus valla meened on tehtud meie erivajadusega inimeste poolt, näiteks puidust, põletatud lõikelauad (SS 2), kuid samas: Meie üritused on alati avatud kogukonnale, et me oleme teinud karaoke üritusi ja tantsuüritusi - kõigile avatud, aga ühtepidi peame tagama seda inimeste turvalisust, et ei taha, et neid mõnitama tullakse (SS 8).*

Erihoolekande kodudes elavad inimesed kuuluvad selle kodu kogukonda, kuid tihti peale väljaspool maja olev kogukond jääb nende jaoks kättesaamatuks: *me ei tunneta, et nad sinna küla kogukonda väga kaasatud oleks. /.../ suheldakse ikkagi oma tuttavate, sõprade, endale sarnasemate inimestega (SS 7).* Samas on kogukonda kaasamisel just oluline

roll sellel spetsialistil: /.../ seesama, kuidas sa ise suhtud, et kuidas sa ise võtad selle erivajadusega inimese sinna ja sa ise näitad oma käitumisega välja, et ta ei ole nakkusohtlik, vaid ta vajab võib-olla mingit teistmoodi tähelepanu (SS 2).

Intervjueeritavad rõhutasid, et oluline on erivajadusega inimest toetada, aga mitte tema eest ära teha: /.../ ma ei tee kõike tema eest ära, ta saab suhelda ise nii palju, kui ta suudab ja mina seisan natuke seal taustal ja vajadusel toetan, aitan siis vastamistes või tegemistes. Muidugi jälgin kõiki asju aga see, et ta saab sellise õppimise kogemuse (SS 5).

Kliendi eneseteadlikkuse tugevdamine algab elementaarsete oskustega eeskujuks olemist ja murekohtadele tähelepanu juhtimises: /.../ mõned meil, kes ainult lusikaga sõid, siis tuli õpetada, et kindlalt iga kord, et kui on praad, siis võtad noa ja kahvli nagu ilus inimene. Et me ei saa kuskile välja minna, kui sa seal lusikaga sööd. /.../ meil on siin pesupesemisvõimalus ja meil on ka riideabi, et kui sa näed ikka räpakas välja, siis bussis keegi ei taha su kõrval istuda, siis ikka saadame kohe pesema ja puhtad korralikud riided selga, teised pessu või prügikasti (SS 1).

Psüühilise erivajadusega inimese eneseteadlikkuse tugevdamine algab eelkõige tunnete märkamise ja nende tunnetega toimetulemise toetamisega: /.../ kasutan üks+üks vestlusi., kui ta on millestki häiritud. Sealt saab seda infot, ja vastavalt tema sellele räägitule, siis mina otsin lahendusi, võimalusi, toetan teda, et me saaksime jälle puhtalt lehelt minna - et ta ei jääks sinna mingisse emotsiooni kinni (SS 2); /.../ me liigume nii, et me ei ärata selles suhtes tähelepanu, et mina olen nüüd suur ametnik ja siin on minu klient, et lihtsalt me katsume ikka loomulikult ja normaalselt asju ajada, ringi liikuda ja vestelda. /.../ ma näen nüüd, kas ta tunneb ennast turvaliselt või ei tunne, kas ta on äärmiselt krampis, mis tähendab, et tuleb mingit pinget vähendada või siis korraks pausi pidada /.../ (SS 5).

6. Arutelu ja järeldused

Arutelus tugineme Erik Allardti ja Frank Martela käsitlusele heaolu dimensioonidest ehk inimese arengu ja olemasolu kesketest vajalikest tingimustest, milleks on: omamine, armastamine, tegutsemine ja olemine (Allardt, 1993; Martela, 2022; Martela, 2024).

Arutleme ja esitame järeldused selle kohta, kuidas toetavad haridus- ja sotsiaalvaldkonna

spetsialistid psüühilise erivajadusega inimeste heaolu, tehes koostööd erinevate instantside ja isikutega ja kaasates psüühilise erivajadusega inimesi kogukonda.

Omamise dimensioon hõlmab baasvajadusi, tööhõivet ja turvatunnet.

Uuringust selgus, et nii haridus- kui sotsiaalvaldkonna spetsialistid panustavad eelkõige teenuste ja toetusvõimaluste kättesaadavusse ja stabiilse elukeskkonna loomisse.

Sotsiaalvaldkonna spetsialistid toetavad eluaseme, erinevate teenuste, igapäevaelu korralduse ja toimetulekuga. See on kooskõlas sotsiaaltöö käsitlusega, mille kohaselt on spetsialisti ülesanne aidata inimesel toime tulla igapäevaeluga ning suurendada tema iseseisvust (Tamm & Tiko, s.a.).

Haridusvaldkonna spetsialistid panustavad omamise dimensiooni pigem kaudselt, luues õppijatele sobiva õpikeskkonna ja tagades ligipääsu haridusele, mis on kaasava hariduse käsitluse kohaselt oluline osa võrdsete võimaluste tagamisel. Kaasava hariduse rakendamine eeldab spetsialistidelt sobivate õpetamisstrateegiate, paindlike õppekavade ning tugisüsteemide rakendamist, mis omakorda eeldab teadmiste ja oskuste pidevat täiendamist. (Aus et al., 2024)

Erinevusena võib välja tuua, et sotsiaalvaldkonna spetsialistid puutuvad pigem kokku materiaalsete ja elukorralduslike vajadustega, samas kui haridusspetsialistid keskenduvad üldist arengut toetava õpikeskkonna loomisele.

Armastamise dimensioon hõlmab lähedust, suhteid, usaldust, sotsiaalsete võrgustike olemasolu ning kuulumist kogukonda.

Mõlema valdkonna spetsialistide hinnangul on tegemist ühe olulisema psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamise viisiga. Nii haridus- kui sotsiaalvaldkonna spetsialistid aitavad luua ja hoida usalduslikke suhteid, toetavad suhtlemisoscuse arengut ning vähendavad sotsiaalset eraldatust. See kinnitab Allardi käsitlust, mille kohaselt kuuluvus ja sotsiaalsed suhted on inimese heaolu oluline osa (Allardt, 1993). Lisaks panustavad mõlema valdkonna spetsialistid võrgustikutöösse: koostöös perede, seotud valdkondade spetsialistide ja kogukonnaga luuakse inimese ümber toetav sotsiaalne keskkond. Et koostöö on mitmetasandiline, kus võtmeteguriks on kõikide osapoolte koostöö ja tõhus suhtlus eri tasandite vahel, on rõhutanud ka Silm et al. (2024).

Kui haridusspetsialistid keskenduvad rohkem erivajadusega õpilaste toetamisele eakaaslastega suhete ja koolikeskkonnas kuuluvustunde loomisel, siis sotsiaalvaldkonna spetsialistid tegelevad laiemate sotsiaalsete suhete loomise ja hoidmisega. Mõlemad on kooskõlas lähenemisega, et sotsiaalne kaasatus tähendab ligipääsu suhetele ja aktiivset

osalemist ühiskonnaelus ning võrdseid võimalusi kõigile, sõltumata soost, sotsiaalsest taustast või elukohast (United Nations, 2016).

Spetsialistid teadvustavad, et töötamine psüühilise erivajadusega inimestega on neile kutsumus. Eternas (s.a.) toob esile, et erivajadusega inimeste aitamine on enam kui töö - see on teadmine, et suudetakse toetada inimest rasketel aegadel. Empaatiavõime, mõistmis- ja suhtlemisoskus on haridusvaldkonna spetsialistide hinnangul olulised isikuomadused, mida ei saa asendada masinate ega algoritmidega.

Intervjuudest ilmnes, et haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide roll hõlmab endas nõustamist, suunamist ja perede toetamist. Seda kinnitab ka teooria, mille kohaselt ei ole spetsialist mitte ainult abistaja, vaid ta on suunaja, kes aitab inimesel ise oma lahendusteni jõuda (Forte, 2025).

Tegutsemise dimensioon hõlmab autonoomsust, oskusi ning toimetulekut, eesmärkide poole pürgimist, vastutuse võtmist ning aktiivset osalemist ühiskonnaelus. Uuringu tulemused näitavad, et mõlema valdkonna spetsialistid toetavad psüühilise erivajadusega inimeste igapäevaoskuste arengut, otsustusvõimet ja vastutuse võtmist ning julgustavad aktiivselt osalema. See on kooskõlas käsitlusega, mille järgi on oluline toetada psüühilise erivajadusega inimeste oskusi ja enesekindlust, et nad suudaksid kaasinimeste keskel kogukonnas toime tulla, oma potentsiaali rakendada ning ühiskonnaelus aktiivselt osaleda (Narusson, 2019, 2021).

Haridusvaldkonna spetsialistid keskenduvad oskuste arendamisele õppimise ja pedagoogiliste meetodite kaudu, kuid sotsiaalvaldkonna spetsialistid toetavad eelkõige erivajadusega inimeste tegutsemisvõimet igapäevaelus. Sotsiaalvaldkonna spetsialistid rõhutavad põhimõtet, et inimest tuleb toetada, kuid mitte teha tema eest asju ära.

Spetsialistide hinnangul on psüühilise erivajadusega inimestega töötamisel olulise tähtsusega oskus kohandada ümbritsevat keskkonda vastavalt inimeste individuaalsetele vajadustele. Teorias rõhutatakse, et erivajadusega inimesi tuleb võtta individuaalselt, lähtudes tema eripärast. Samuti on oluline, et ühiskond aktsepteeriks inimesi sellisena, nagu nad on (Widacki, 2019). Sellest tulenevalt tekib ka spetsialistidel pidev vajadus oma teadmiste täiendamiseks töö käigus, mis kattub Käger *et al.* (2021) tõdemusega, et vajalik on arendada psüühilise erivajadusega inimestega töötavate spetsialistide oskusi ning julgust koostööks.

Olemise dimensioon hõlmab eneseteostust, identiteeti, kuuluvustunnet, osalemist otsustusprotsessides, kodanikuaktiivsust ning ligipääsu tervishoiule.

Tulemused näitavad, et haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistid toetavad psüühilise erivajadusega inimeste eneseteostust ja kogukonda kuulumise tunnet. Spetsialistid peavad oluliseks, et inimesed tunneksid end väärtusliku kodanikuühiskonna liikmena ning saaksid osaleda neid puudutavates otsustes. Teoorias rõhutati et psüühilise erivajadusega inimesed vajavad lisaks spetsialistide abile ka kogukonna toetust ja aktsepteerimist (Paavel et al., 2000/2001).

Haridusvaldkonna spetsialistide vastustest tõusis esile psüühilise erivajadusega õpilaste enesekindluse kujunemist toetava turvalise keskkonna loomine, samas kui sotsiaalvaldkonna spetsialistid rõhutasid psüühilise erivajadusega inimeste kogukonda lõimimise olulisust ja inimeste individuaalsusega arvestamist. Seda kinnitab ka teooria, mille kohaselt tähendab sotsiaalne kaasamine inimese võimalust osaleda ühiskonnaelus, kuuluda kogukonda ning olla aktsepteeritud (Katsui & Tuokkola, 2024). Tulemused toetavad ka Allardt (1993) ja Martela (2022, 2024) olemise dimensiooni käsitlust, mille järgi väljendub inimese heaolu tema osalemises oma elu puudutavates otsustes ja tegevustes.

6.1. Töö piirangud ja praktiline väärtus

Piiranguks saab pidada seda, et uuringus osales kokku 16 haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialisti üsna kitsast geograafilisest piirkonnast, mistõttu ei ole võimalik teha üldistusi kõikide psüühilise erivajadusega inimestega töötavate spetsialistide kohta. Tulemused põhinevad intervjueeritavate isiklikel kogemustel ja hinnangutel ning kajastavad nende subjektiivseid arusaamu oma tööst ja rollist psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel. Oluline on mõista, et ühtset “tõde” ei eksisteeri, vaid see on inimeseti erinev (Rubin ja Rubin, 2005). Piiranguks võib pidada ka seda, et uurimuses keskenduti spetsialistide vaatenurgale ning ei uuritud psüühilise erivajadusega inimeste endi kogemusi. Seetõttu ei saa hinnata, kuivõrd spetsialistide kirjeldatud tegevused vastavad teenuse kasutajate tegelikele vajadustele või ootustele.

Uurimistöö praktiline väärtus seisneb selles, et see annab ülevaate haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide kogemustest ja rollidest psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel. Töö aitab paremini mõista, milliseid teadmisi, oskusi ja isikuomadusi spetsialistid oma töös oluliseks peavad ning milliseid väljakutseid nad kogevad. Saadud teadmisi on võimalik kasutada spetsialistide ettevalmistuse ja täiendkoolituste arendamisel, et toetada paremini psüühilise erivajadusega inimestega töötavate spetsialistide professionaalset

arengut. Uurimistöö võib aidata ka suurendada teadlikkust psüühilise erivajadusega inimeste vajadustest ning toetada kaasavama ja hoolivama ühiskonna kujunemist. Töö tulemused võivad olla kasulikud tulevastele spetsialistidele ning inimestele, kes tegelevad psüühilise erivajadusega inimeste toetamise süsteemide arendamisega.

Edasistes uurimustes võiks kaasata ka psüühilise erivajadusega inimesi ja nende lähedasi, et saada terviklikum ülevaade heaolu toetamisest ning spetsialistide rolli mõjust inimese igapäevaelule. Uurimist vajaks ka eri vanusegruppidega töötavate spetsialistide rolli vajalikkust psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel, kuna vanusegrupiti võib spetsialistide roll olla erinev.

Kinnitame, et oleme koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kasutatud kirjandus

- Allardt, E. (1993). Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. *The Quality of Life*, 88–94.
<https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0008>
- Allen, R., Olsen, J., Soorenian, A. & Verlot, M. (2021). *UK Disability Survey Research Report*.
https://assets.publishing.service.gov.uk/media/61488736e90e070447ef6326/CCS0721864260-006_UK_Disability_Survey_Report_Large_Print_mac_.pdf
- Aus, K., Kaudne, L., Kivirand, T., Leijen, Ä., Nelis, P., Pastarus, K., Pedaste, M., Poom-Valickis, K., Silk, G., Šuman, C & Urm, A. (2024). *Kaasav haridus* (lk 13; 17-19).
<https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/2f48c2d1-3aac-4f72-b83c-25a83339cb90/content>
- Beilmann, M. (2025). *Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas. Kvantitatiivne ja kvalitatiivne uurimisviis*. Tartu Ülikool.
<https://samm.ut.ee/kvantitatiivne-ja-kvalitatiivne-uurimisviis/>
- Eesti Puuetega Inimeste Koda. (s.a.). *Ligipääsetavus psüühilise erivajadusega inimesele*.
<https://epikoda.ee/sihtgrupid/erivajadusega-inimesele/ligipaasetavus/ligipaasetavus-psuuhilise-erivajadusega-inimesele/>
- (EPill). Eesti Psüühikahäiretega Inimeste ja Lähedaste Huvikaitse Liit. (2025). *Psüühikahäiretest*. <https://epill.ee/psuuhikahairetest/>
- Eterna. (s.a.). *Miks on sotsiaalvaldkonna erialad perspektiivikad?*
<https://eterna.ee/miks-on-sotsiaalvaldkonna-erialad-perspektiivikad/>
- European Commission. (s.a.). *Common values*.
<https://education.ec.europa.eu/et/focus-topics/improving-quality/inclusive-education/common-values>
- Forte. (2025, 19. august). *TÕÕELU. Sotsiaaltöö on kui nähtamatu selgroog, mis hoiab ühiskonda koos*.
<https://forte.delfi.ee/artikkel/120398038/tooelu-sotsiaaltoo-on-kui-nahtamatu-selgroog-mis-hoiab-uhiskonda-koos>
- Grišakov, K., & Sisask, M. *Vaimset heaolu loov Eesti aastal 2040. Eesti inimarengu aruanne 2023*. <https://inimareng.ee/et/tulevikustsenariumid/>
- Habicht, A. & Kask, H. (2016). *Teekond erilise lapse kõrval. Käsiraamat puudega ja erivajadustega laste ning noorte lähedastele* (lk 24). Printon Trükikoda.
<https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/2023-06/teekond-erilise-lapse-korval.pdf>
- Haridus- ja Teadusministeerium. (2024, 18. september). *Valmis kaasava hariduse uuring*.
<https://www.hm.ee/uudised/valmis-kaasava-hariduse-uuring>
- Hirvilampi, T., Helne, T. (2014, 15. aprill). *Changing Paradigms: A Sketch for Sustainable Wellbeing and Ecosocial Policy*, lk 2165-2166.
<https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/6325c168-804c-4703-9689-12fc789f2ac6/content>
- Hoolekandeteenused. (s.a.). *Tutvu meie kodudega!*
<https://www.hoolekandeteenused.ee/kodud/>

- Häidkind, P. (2024, 27. veebruar). Kaasamine haridusse ja ühiskonda. *Õpetajate Leht*.
<https://www.opleht.ee/2024/02/kaasamine-haridusse-ja-uhiskonda/>
- Jõgisaar, K. (s.a.). *Mida tähendavad puue ja erivajadus?* Arusaamise Agentuur.
<https://arusaamiseagentuur.ee/mida-tahendavad-erivajadus-ja-puue/>
- Kalmus, V. (s.a.). *Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes. Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Tartu Ülikool. <https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/kvalitatiivne-sisuanaluus/>
- Katsui, H & Laitinen, M. (2024). *Disability, Happiness and the Welfare State. Finland and the Nordic model* (lk 114). Routledge.
- Klimov, T & Sammal, H. (2023, 19. mai). Kasin teadlikkus psüühilistest erivajadustest - kas lünk riiklikus õppekavas? *Õpetajate Leht*.
<https://www.opleht.ee/2023/05/kasin-teadlikkus-psuuhilistest-erivajadustest-kas-lunk-riiklikus-oppekavas/>
- Kompetentsikeskus. (s.a.). *Mis on erivajadus?*
<https://kompetentsikeskus.sm.ee/et/vordsed-voimalused/ligipaasetavus/mis-see/aluspohimotted/mis-erivajadus>
- Käger, M., Kivistik, K. & Avdonina, K. (2021). *Avatud noorsootöö, huvihariduse ja huvitegevuse võimalused noorte, eelkõige tõrjutusriskis noorte, sotsiaalse kaasatuse suurendamiseks ning vajadused nende võimaluste arendamiseks* (lk 4; 19; 45; 54-55). MTÜ Balti Uuringute Instituut.
<https://www.ibs.ee/wp-content/uploads/2022/01/Lopparuanne-sotsiaalne-kaasatus.pdf>
- Leppik, L., Mikiver, K., Aas, A., Laurimaa, S., Virro, K. & Kulmar, A. (2024, 29. november). Erik Allardti heaoluteooria kasutamine Tallinna Ülikooli sotsiaalkaitse suuna magistritöodes. *Tervise Arengu Instituut*.
<https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoo/erik-allardti-heaoluteooria-kasutamine-tallinna-ulikooli-sotsiaalkaitse-suuna>
- Lutfiyya, Z. M. & Bartlett, N. A. (2020, 28. september). *Inclusive Societies*. Oxford Research Encyclopedia of Education, lk 1.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.1022>
- Martela, F. (2025). *Well-Being as Having, Loving, Doing, and Being: An Integrative Organizing Framework for Employee Well-Being* (lk 7; 17).
https://selfdeterminationtheory.org/wp-content/uploads/2025/01/2025_Martela_Wellbeing_PrePrint.pdf
- Martela, F. (2024). *Being as Having, Loving, and Doing: A Theory of Human Well-Being, Vol. 28(4) 372–397*. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/10888683241263634>
- Martela, F. (2022). *Hyvinvoinnin mittaus edellyttää hyvinvoinnin teoriaa. Erik Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuudet päivitettyinä nykyaikaan. Yhteiskuntapolitiikka, 87(5–6), 565–572*.
https://acris.aalto.fi/ws/portalfiles/portal/94914496/Hyvinvoinnin_mittaus_edellytt_hyvinvoinnin_teorias.pdf
- Narusson, D. (2021). *Lootuse hoidja* (lk 26-27). Tartu Ülikool kirjastus.
- Narusson, D. (2019). *Personal-recovery and agency-enhancing client work in the field of mental health and social rehabilitation: Perspectives of persons with lived experience and specialists* (lk 48). [Doktoritöö, Tartu Ülikool]. DSpace.

- <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/f032192c-8c5b-4c7d-ba00-ae8742896230/content>
- Nelis, P., & Pedaste, M. (2020). Kaasava hariduse mudel alushariduse kontekstis: süstemaatiline kirjandusülevaade. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 8(2), 138–163.
<https://ojs.utlib.ee/index.php/EHA/article/view/eha.2020.8.2.06/11685>
- Niiberg, T. (2018, 16. märts). *Segi nagu puder ja kapsad – erivajadus, erilisus ning vaimne ja füüsiline puue*. *Õpetajate Leht*.
<https://www.opleht.ee/2018/03/seg-i-nagu-puder-ja-kapsad-erivajadus-erilisus-ning-vaimne-ja-fuusiline-puue/>
- OECD (2011), How's Life?: Measuring well-being. *OECD Publishing*, lk 18.
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264121164-en>
- Paavel, V., Kõrgesaar, J., Sarjas, A., Sõmer, S., & Vasar, V. (2000/2001). *Psüühilise erivajadusega inimeste hoolekanne Eestis*. Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium.
- Pajuri, T. (2018). *Eriline maailm. Kõikidele, kes töötavad koos intellektipuudega inimestega* (lk 8, 72). Avita kirjastus.
- Piho-Arna, H. (2024, 15. aprill). *Tugiteenused harvikaigusega lastele vajavad suuremat tähelepanu*. Tervise Arengu Instituut.
<https://www.tai.ee/et/sotsiaaltootugiteenused-harvikaigusega-lastele-vajavad-suuremat-tahelepanu>
- Preimann, E. (2022, 7. oktoober). Elu kogukonnas parandab palju psüühilise erivajadusega inimese elukvaliteeti. *Pere ja Kodu*.
<https://perejakodu.delfi.ee/artikkel/120079214/elu-kogukonnas-parandab-palju-psuuhilise-erivajadusega-inimese-elukvaliteeti>
- Puroila, A-M., Estola, E. & Syrjala, L. (2012). Having, Loving, and Being: Children's Narrated Well-Being in Finnish Day Care Centres. *Eric, EJ980069*.
<https://eric.ed.gov/?q=%22%22&ff1=subTeacher+Student+Relationship&ff2=souEarly+Child+Development+and+Care&id=EJ980069>
- Riigikontroll. (2025). *Ülevaade erihoolekandeteenuste kättesaadavusest. Kas riigi korraldatud erihoolekandeteenused on kättesaadavad?* (lk 5-6; 8; 15-16).
https://riigikontroll.ee/sites/default/files/documents/2025-11/19828_RKTR_6603_2-1.4_2349_002-1.pdf
- Riigi Teataja. (2006). Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll. RT II, 04.04.2012, 6. <https://www.riigiteataja.ee/akt/204042012006>
- Riigi Teataja. (1999). Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus. RT I, 12.06.2025, 3.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13114771?leiaKehtiv>
- Rooso, G. (2024, 12. aprill). *Laste tugisüsteemi areng Saaremaa vallas*. Tervise Arengu instituut. <https://www.tai.ee/et/sotsiaaltootugiteenused-harvikaigusega-lastele-vajavad-suuremat-tahelepanu>
- Rubin, H. J., Rubin, I. S. (2005). *Qualitative interviewing: the art of hearing data*. Thousand Oaks; London; New Delhi: SAGE.
- Saar, P. (2021). *Tartumaa lasteaiadepetajate arusaam kaasavast haridusest ja koostööst kaasava hariduse kontekstis* [Bakalaureusetöö, Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduste valdkond]. DSpace (lk 5-6).
<https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/723283bb-a478-4eca-8c63-8c831ebf6148/content>

- Silm, K., Lepp, L., Kivirand, T., Leijen, Ä., Pedast, M., Nelis, P., Rikanson, L., Sild, A., & Kutti, A. (2024). *Kaasava hariduskorralduse tõhusus üldhariduses* (lk 14-15; 31-33; 37, 47). Tartu Ülikool haridusteaduste instituut.
https://hm.ee/sites/default/files/documents/2024-09/Kaasava%20hariduskorralduse%20t%C3%B5husus%20%C3%BCldhariduses%202023%20L%C3%95PPRAPORT_0.pdf
- Sotsiaalkindlustusamet. (2025, 15. aprill). *Rehabilitatsiooniteenus*.
<https://www.eesti.ee/eraisik/et/artikkel/puudega-inimesed/toetused-ja-teenused-puudega-inimesele/rehabilitatsiooniteenus>
- Sotsiaalkindlustusamet. (s.a.). *Puude tuvastamine*.
<https://sotsiaalkindlustusamet.ee/puue-ja-hoolekanne/puude-tuvastamine>
- Sotsiaalkindlustusamet. (s.a.). *Statistika*.
<https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/asutus-uudised-ja-kontakt/praktiline-teave/statistika#sotsiaalkaitse-stati>
- Sotsiaalkindlustusamet. (s.a.). *Erihoolekanne*.
<https://sotsiaalkindlustusamet.ee/puue-ja-hoolekanne/erihooletamine>
- Sotsiaalkindlustusamet. (s.a.). *Erihoolekaneteenused*.
<https://sotsiaalkindlustusamet.ee/puue-ja-hoolekanne/erihooletamine/erihooletandeteenused#oopaevaringne-erihoo>
- Sotsiaalministeerium. (2025). *Kes aitab ja kuhu tuleb pöörduda, kui laps vajab rohkem tuge?*
<https://www.sm.ee/sites/default/files/documents/2025-01/Eesti%20keeles.pdf>
- Sotsiaalministeerium. (2023). *Heaolu arengukava 2023-2030* (lk 3; 6).
<https://www.sm.ee/sites/default/files/documents/2023-04/Heaolu%20arengukava%202023-2030.pdf>
- Sotsiaalministeerium. (2021, 4. oktoober). *Uuring: paremad teadmised psüühilise erivajadusega inimeste kohta aitaksid muuta Eesti ühiskonda mõistvamaks*.
<https://www.sm.ee/uudised/uuring-paremad-teadmised-psuuhilise-erivajadusega-inimeste-kohta-aitaksid-muuta-eesti>
- Sotsiaalministeerium. (2016). *Uuring psüühilise erivajadusega inimestele suunatud erihoolekandesüsteemi ümberkorraldamiseks ja tõhustamiseks teiste riikide praktikate alusel. Lõppraport* (lk 1, 4). Tallinna Ülikool.
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Uudised_pressiinfo/di_uuringu_loppraport_08.02.2016.pdf
- Sotsiaalministeerium. (s.a.). *Kohaliku omavalitsuse sotsiaalteenused ja toetused*.
<https://www.sm.ee/lapsed-ja-hoolekanne/hoolekanne/kohaliku-omavalitsuse-sotsiaalteenused-ja-toetused>
- Tamm, T & Tiko, A. (s.a.). *Sotsiaaltöö professioni kasvuraskused ühiskonnas*.
http://www2.sotsioloogia.ee/vana/esso3/6/tiia_tamm_anne_tiko.htm
- Tammiste, B. (2024, 6.mai). *Kujundame tuge vajavale lapsele ja perele algusest peale toetatud teekonna*. Tervise Arengu Instituut.
<https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoe/kujundame-tuge-vajavale-lapsele-ja-perele-algusest-peale-toetatud-teekonna>
- Taperson, K. (1998). *Teisele emale. (Käsiraamat erivajadustega laste vanematele)*.
<http://raulpage.org/teiseleemale.html#erivajadus>

- Tartu Ülikool (s.a.). *Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas. Intervjuu*.
<https://samm.ut.ee/>
- Tervise Arengu Instituut. (2025, 9. september). *Isikukeskne (eri)hoolekanne: paindliku rahastusega toetus kogukonna keskel*.
<https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoe/isikukeskne-erihooletamine-paindliku-rahastusega-toetus-kogukonna-keskel>
- Tervise Arengu Instituut. (2025, 6. oktoober). *Kaasata ja olla kaasatud: kaasatava vaade*.
<https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoe/kaasata-ja-olla-kaasatud-kaasatava-vaade>
- Tervise Arengu instituut. (2023, 24. mai). *Tegevusjuhendajad kui kogukonnas taastumise toetajad*. <https://tai.ee/et/sotsiaaltoe/tegevusjuhendajad-kui-kogukonnas-taastumise-toetaja>
- Tervise Arengu Instituut. (s.a.). *Tervisesõnastik. Heaolu*. <https://tervisesonastik.tai.ee/heaolu>
- Tervise Arengu Instituut. (s.a.). *RHK ehk rahvusvaheline haiguste klassifikatsioon*.
<https://www.tai.ee/et/instituudist/meditsiini-terminoloogia-kompetentsikeskus/who-klassifikaatorid-rfk-ja-rhk/rhk-ehk>
- Tökke, M. (2019, 11. veebruar). Puuetega inimeste roll ja kaasamine kodanikuühiskonnas. *Hea Kodanik*.
<https://heakodanik.ee/uudised/puuetega-inimeste-roll-ja-kaasamine-kodanikuuhiskonnas/>
- United Nations. (s.a.) *Social Inclusion*. <https://social.desa.un.org/issues/social-inclusion>
- United Nations. (2016). *Leaving no one behind: the imperative of inclusive development. Report on the World Social Situation 2016* (lk 20).
<https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/full-report.pdf>
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes* (lk 53; 170-172). Tartu Ülikool.
<https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/3538e168-6012-4e90-8484-4bb59be8b14a/content>
- Widacki, S. (2019). *Erivajadustega laste põhiseaduslik õigus haridusele ja selle realiseerimisest Eestis*. [Magistritöö, Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduste valdkond]. DSpace (lk 16-17).
<https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/ff23f78c-0988-46a9-a1a7-091c214303bd/content>
- Wilken, J., Bugarszki, Z., Hanga, K., Narusson, D., Saia, K. & Medar, M. (2017). Community orientation of services for persons with a psychiatric disability. Comparison between Estonia, Hungary and the Netherlands. *European Journal of Social Work*, 21(4):1-12. [10.1080/13691457.2017.1289896](https://doi.org/10.1080/13691457.2017.1289896)
- World Health Organization. (2023, 7. märts). *Disability*.
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>

Lisad

Lisa 1. Intervjuu kava

Eesmärk
Välja selgitada haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide roll psüühilise erivajadusega inimeste heaolu loomisel

Uurimisküsimused	Intervjuu küsimused
	<ul style="list-style-type: none">• Kuidas Teil tänane päev läinud on?
Missugune on psüühilise erivajadusega inimeste heaolu loovate spetsialistide ettevalmistus?	<ul style="list-style-type: none">• Kuidas Te olete jõudnud selleni, et töötate psüühilise erivajadusega inimestega?
	<ul style="list-style-type: none">• Milliseid koolitusi või täiendkoolitusi on Teile võimaldatud?
	<ul style="list-style-type: none">• Mida on vaja teada ja osata usalduslike suhete loomiseks psüühilise erivajadusega inimesega?
	<ul style="list-style-type: none">• Milliseid isikuomadusi olete kujundanud endas teadlikult, et oma tööd professionaalselt teha?
	<ul style="list-style-type: none">• Mis teeb koostöö psüühilise erivajadusega inimestega Teie jaoks tähenduslikuks?
	<ul style="list-style-type: none">• Nimetage kolm üldnimlikku väärtust, mida Teie meelest psüühilise erivajadusega inimestega töötav spetsialist peab järgima?
Kellega teevad koostööd haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistid psüühilise erivajadusega inimeste heaolu suurendamiseks?	<ul style="list-style-type: none">• Mida tähendab Teie jaoks olla osa psüühilise erivajadusega inimeste tugivõrgustikust?
	<ul style="list-style-type: none">• Kas Teil on õnnestunud laiendada inimeste ringi, kellega psüühilise erivajadusega inimestel on

	usalduslikud suhted?
	<ul style="list-style-type: none"> • Missuguseid tugisüsteeme olete saanud muuta kättesaadavamaks psüühilise erivajadusega inimestele, kellega koostööd teete?
	<ul style="list-style-type: none"> • Kellega peate tegema koostööd selleks, et psüühilise erivajadusega inimesteni jõuaks info, mida nad vajavad?
	<ul style="list-style-type: none"> • Kas Teil on mõni positiivne näide koostööst psüühilise erivajadusega inimeste perega, mis on Teie kliendi heaolu suurendanud?
	<ul style="list-style-type: none"> • Kirjeldage, milline on hea koostöösuhe psüühilise erivajadusega inimeste ja tugispetsialistide vahel?
Kuidas kaasavad haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistid psüühilise erivajadusega inimesi kogukonda?	<ul style="list-style-type: none"> • Kas Teil on ülevaade, missugustes kogukondadesse kuuluvad psüühilise erivajadusega inimesed, kellega Te koostööd teete?
	<ul style="list-style-type: none"> • Mida teete selleks, et psüühilise erivajadusega inimesed tunneksid end kogukonnas rohkem kaasatuna?
	<ul style="list-style-type: none"> • Mille järgi saate aru, et psüühilise erivajadusega inimene tunneb end kogukonnas hästi?
	<ul style="list-style-type: none"> • Palun jagage oma kogemust: mida suudavad psüühilise erivajadusega inimesed teha kogukonna heaks, kui neid toetada ja juhendada?
	<ul style="list-style-type: none"> • Kuidas mõjutab kogukonna toetus psüühilise erivajadusega inimeste igapäevast heaolu?
	<ul style="list-style-type: none"> • Mida Te teete, kui märkate, et psüühilise erivajadusega inimene tunneb end kogukonnast eraldatu või tõrjutuna?

Lisa 2. Intervjueerimise kiri haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistidele

Lugupeetud (nimi)

Oleme TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia kogukonnahariduse ja huvitegevuse õppekava neljanda kursuse tudengid ning koostame lõputööd teemal “Haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide roll psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel”.

Üha enam kaasatakse psüühilise erivajadusega inimesi ühiskonda. Oleksime tänulikud, kui Te jagaksite meiega oma väärtuslikku kogemust, mis Teil igapäevaselt psüühilise erivajadusega inimestega töötades on kogunenud.

Palun andke meile teada, kuidas saaksime kokku leppida Teile sobiva kohtumisaja.

Kristel Tael ja Laura Voll

Tel: 58103722 või 58118427

Lisa 3.1. Koodipuu haridusvaldkonnas

Uurimisküsimus	Peakategooria	Alakategooria
1. Missugune on psüühilise erivajadusega inimeste heaolu loovate spetsialistide ettevalmistus?	1.1. Valdkonnaspetsiifilised teadmised	1.1.1. Erialane haridus
		1.1.2. Täienduskoolitused
	1.2. Kutsumus	1.2.1. Varasem kokkupuude psüühilise erivajadusega inimestega
		1.2.2. Valmisolek valdkonda sisenemiseks
		1.2.3. Hooliv ja toetav suhtumine
	1.3. Töö käigus kujunev pädevus	1.3.1. Teadlikult arendatavad isikuomadused
		1.3.2. Oskus seada piire
		1.3.3. Arusaama kujunemine professionaalsest vastutusest
	2. Kellega teevad koostööd haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistid psüühilise erivajadusega inimeste heaolu suurendamiseks?	2.1. Koostöö spetsialistidega
2.1.2. Koostöö teiste asutustega		
2.1.3. Juhtumipõhine koostöö õpetajatega		
2.2. Koostöö pereliikmetega		
2.3. Psüühilise erivajadusega inimeste võrgustiku liikmete koostöö vahendamine		2.3.1. Info liikumine ja koostöö vahendamine
		2.3.3. Koostöö erinevate spetsialistide vahel
		2.3.4. Võrgustikutöö arendamine
3. Kuidas kaasavad haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistid psüühilise	3.1. Kogukonnas osalemise võimaluste loomine	3.1.1. Kogukonnategevustes võimaluste leidmine
		3.1.2. Ligipääsu tagamine kogukonna teenustele ja üritustele

erivajadusega inimesi kogukonda?		3.1.3. Koostöö kogukonna organisatsioonidega
	3.2. Kogukonnas osalemiseks turvalise keskkonna kujundamine	3.2.1. Usalduslike ja toetavate suhete kujundamine
		3.2.2. Sotsiaalsete ja suhtlemisoskuste arendamine
		3.2.3. Sotsiaalse eraldatuse vähendamine
	3.3. Võrdne kaasamine kogukonnas	3.3.1. Võrdne kohtlemine ja väärtustamine
		3.3.2. Võrdsete võimaluste tagamine kaasamisel
		3.4. Individuaalne kaasamine kogukonnas
3.4.2. Igapäevaoskuste toetamine		
3.4.3. Vaimse toe pakkumine		

Lisa 3.2. Koodipuu sotsiaalvaldkonnas

Uurimisküsimus	Peakategooria	Alakategooria
1. Missugune on psüühilise erivajadusega inimeste heaolu loovate sotsiaalvaldkonna spetsialistide ettevalmistus?	1.1. Valdkonnaspetsiifilised teadmised	1.1.1. Erialane haridus
		1.1.2. Täiendkoolitused
		1.1.3. Teadmiste omandamine töö käigus
	1.2. Professionaalsete piiride hoidmine	1.2.2. Töö ja eraelu eristamine
	1.3. Isiklikud kogemused	1.3.1. Varasem kokkupuude psüühilise erivajadusega inimestega
		1.3.2. Hooliv ja toetav suhtumine
2. Kellega teevad koostööd sotsiaalvaldkonna spetsialistid psüühilise erivajadusega inimeste heaolu suurendamiseks?	2.4. Koostöö teiste valdkondade spetsialistidega	2.4.1. Koostöö tervishoiusüsteemi spetsialistidega
		2.4.2. Koostöö haridus- ja tööelu spetsialistidega
		2.4.3. Koostöö eluaseme ja toimetuleku teenustega
		2.4.4. Koostöö erinevate sotsiaalteenustega
	2.5. Koostöö lähedastega	2.5.1 Koostöö pereliikmetega
	2.6. Koostöö korraldamine	2.6.1. Kliendi kaasamine
		2.6.2. Võrgustiku koordineerimine
		2.6.3. Kliendi usalduslike suhete laiendamine
		2.6.4. Ennetav koostöö
	3. Kuidas kaasavad sotsiaalvaldkonna spetsialistid psüühilise	3.1. Turvalise osalemise korraldamine
3.1.2. Olemasolevate kogukondade kaardistamine		

erivajadusega inimesi kogukonda?		3.1.3. Kogukonda panustamise võimaluste leidmine
		3.1.4. Kliendi kuuluvustunde suurendamine
		3.1.5. Osalemise kaudu õppimise toetamine
	3.3. Kliendi eneseteadlikkuse tugevdamine	3.3.1. Toimetulekuoskuste toetamine

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Meie, Kristel Tael ja Laura Voll,

1. anname Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) meie loodud teose,
Haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide roll psüühilise erivajadusega inimeste heaolu toetamisel,
mille juhendaja on Külli Salumäe ,
reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. anname Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku me teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kristel Tael ja Laura Voll

19.05.2026